

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

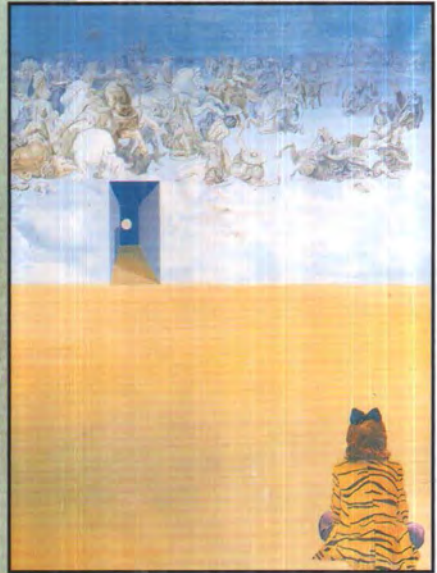
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DÜŞÜNCELER

Blaise Pascal

Çev.: İ. Z. Eyuboğlu

say

DÜŞÜNCELER

Blaise Pascal (d. 1623 - ö. 1662)

Fransız matematikçi, fizikçi ve yazar.

16 yaşındayken konikler üzerine inceleme yazdı. 1642-43'te bir hesap makinesi icat etti. Amatör olarak matematikle uğraşan babasıyla birlikte Paris Mersenne Akademisi'ne kabul edildi. Toricelli'nin barometre deneyini farklı yüksekliklerde, özellikle de 1648'de Puy-de-Dôme'da yineledi; *Traité du vide*'i (Boşluk Üzerine İnceleme), ayrıca sıvıların dengesi ve havanın ağırlığı üzerine iki inceleme yazdı. Babasının ölümünden (1651) sonra kız kardeşi Jacqueline, Port-Royal'e girdi, Pascal ise kibar çevrelere katıldı. Roannez Dükü ve talih oyunları ile ilgili problemler üzerine dikkatini çeken Méré Şövalyesi'yle tanıştı. Pascal'a göre rastlantı geometriye dökülebilirdi. Onun olasılıklar hesabına yaklaşımı, devşirim çözümlemesine, özellikle de "Pascal Üçgeni" denen aritmetik üçgene dayanır.

23 Kasım 1654'te kendini dine adamaya karar vererek Port-Royal'e çekildi ve orada, günah çıkardığı M. de Saci ile yaptığı konuşmaları *Entretien sur Epictète et Montaigne*'de (Epiktetos ve Montaigne Üzerine Konuşma) topladı. *Les Provinciales* (1656-57) adlı yapıtında cizvitlere karşı Port-Royal'deki dostlarını savunan Pascal, daha sonra, Hristiyanlığın savunusu olan ve bugün elimizde ancak dağınık notlar halinde bulunan *Pensées*'yi (Düşünceler) yazmaya girişti.

Düşünce ve anlatımının gücü ve kesinliği, çelişkiler çerçevesinde (iyi ve kötü sonlu ve sonsuz, inanç ve inayet vb.) yoğunlaşan Pascalcı tartışma yönteminin en belirgin özelliğidir.

Düşünceler

Blaise Pascal

Çeviren:
İsmet Zeki Eyuboğlu

Say Yayınları
Düşünce Dizisi

Düşünceler / Blaise Pascal
Özgün adı: Pensées

ISBN 978-975-468-148-2
Sertifika No: 10962

Yayın Hakları © Say Yayınları

Bu eserin tüm hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Çeviren: İsmet Zeki Eyuboğlu

Ön kapak resmi: *Bulutlarda Savaş* (Battle in the Clouds), 1974, Salvador Dalí

Arka kapak resmi: Blaise Pascal

Baskı: Lord Matbaası
Topkapı-İstanbul
Tel: 0212 674 93 54

1. Baskı: Say Yayınları, 1996
4. Baskı: Say Yayınları, 2005
5. Baskı: Say Yayınları, 2011

Say Yayınları

Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com e-posta: say@sayyayincilik.com

Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.

Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
e-posta: dagitim@saykitap.com •online satış: www.saykitap.com

İÇİNDEKİLER

Yeni Basım Üstüne • 7

İkinci Baskıya Önsöz • 13

Pascal Üzerine Birkaç Söz • 21

1. BÖLÜM

Çağrı • 31

2. BÖLÜM

İnsanın Yapısı • 45

3. BÖLÜM

Dağılma • 53

4. BÖLÜM

İnsan Toplumunun Biçimleri • 61

5. BÖLÜM

Düşüncelerle Kurallar • 81

6. BÖLÜM

Soylu Kişi ile Yazı Yazma Sanatı • 89

7. BÖLÜM

Değişik Düşünceler • 97

Yeni Baskı Üstüne

Pascal, felsefeye matematik-fizik eşitliğinden giren, çalışmalarında bu iki bilimin kurallarına dayanmayı ilke edinen bir düşünürdür. İçinde yetiştiği çevre gereği dinsel inançlarına çok bağlı kalmış, özellikle *Düşünceler* adlı yapıtında, Hıristiyanlığın savunmasına bile girişmiştir. Daha önce değindiğimiz gibi, onun “gönül gözü” dediği yeti, neredeyse altıncı duyu niteliğindedir.

Ülkemizde, Pascal’ı benimseyenlerin nerdeyse hepsi, onun bu altıncı duyu diyebileceğimiz görüşünü dikkate alarak dinsel açıdan yorumlanmasından yanadır. Oysa Pascal yalnızca bu değildir. Nitekim üniversitelerde de onu destekleyenlerin önemli bir kısmının dinsel konulara ağırlık veren kimseler olduklarını biliyoruz. Oysa Pascal’ın *Lettres á un provincial* (Bir Taşralıya Mektuplar) adlı yapıtı, özellikle yazım konusunda derin bir içeriğe sahiptir, felsefeye özgü düşünceleri bu yapıtta açık bir dille sergilenir, daha çok okunur.

Ülkemizde, üniversitelerin sayıca az ve yetersiz olduğu yıllarda yaptığımız bu seçme çeviriler, bekleneni vermedi. Bugün neredeyse her ilimizde bir üniversite var, felsefecilerimizin sayısı kabarık, felsefeye ilgi artmış durumda, ancak uygarlığın gelişim hızı göz önünde tutulursa bu yine de ye-

terli değil. Bugün “Türkiye Felsefe Kurumu” adını taşıyan, başarılı yayınlarını sürdüren, Türk düşüncesini, daha doğrusu Türkiye’de de bir felsefe anlayışı vardır sorununu yurtdışına yayan önemli, yararlı bir kuruluşumuz vardır. Genç felsefecilerimiz yetişiyor, onların ilgi alanları ülke sınırlarının dışına çıkıyor, artık Batı felsefesiyle tanışıklığımız dolaylı değil, onun ortaya konduğu dille sürdürülmektedir. Buna karşın, yine ülkemizde salt felsefe anlayışına dayanan dinsel içerikli bir felsefe görüşü yoktur, diyebiliriz. Kendilerini felsefeci sayan, özellikle İslam inançları ortamında kapsamlı bir felsefenin varlığından söz eden kimseleri tanıyoruz. Çağımızda, bir tapınma odağı olan dinin, felsefeye karşı tutumu ne yazık ki olumsuzdur. Oysa din sorun üretmez, eldekileri yorumlamakla, açıklamakla yetinir. Felsefe ise işe sorun üretmekle başlar, elde bulunanların “dokunulmazlık” taşıdığına inanmaz.

Sorun üretemeyen bir düşünce biçimi, ilk ortaya atıldığı dönemde ne denli yeni olursa olsun, bir yerde durmakla yetinirse, varlığını öyle sürdürmeye yönelirse geride kalır. Günümüzün felsefesi, daha çok insan-toplum sorunlarına yaslanmakla kalmıyor, bilimlerle geniş bir bağlaşım içine giriyor. Özellikle siyasal alanı, Platon’dan bu yana, en çok felsefenin kılavuzluğunda, çağımızda yürüyor diyebiliriz. Günümüzün felsefesi “insanı eylem içinde” anlama-anlatma yolundadır. Öte yandan, çağımızın birçok ünlü fizik bilgininin felsefeyle yakınlığını biliyoruz. Ancak ülkemizde bilim-felsefe bağlamının düşünceden eyleme dönüştüğü söylenemez. Özellikle yazım alanında, ürünlerini felsefe anlayışına dayanarak sergileyen, dizge kurucu, çığır açıcı bir yazım erimiz yoktur. Dahası, felsefe öğretimini dışlayan, engellemeye çalışan, kötüleyen yüksek görevli sorumsuzlarımız bile vardır.

Felsefeye özgü düşünce günlük gereksinmeler içine yerleşerek bir yaşam kuralı haline gelmedikçe insanı olumlu yönde etkileyemez, dahası yaşamla birlikte yürüyen bir ilke olamaz. Felsefenin bir boş kalmama, gün geçirme girişimi ya da gündelik bir davranış şekli olarak alındığı toplumlarda insan yaratıcı bir odak sağlayamaz. Pascal'ın gerçek uğraşı felsefe değildi, fizik ve matematiği içeren bir bilim ortamıydı, bu ortamda sağladığı olanaklarla felsefeye yönelmişti. Onun “gönül gözü” dediğimiz altıncı duyusu, felsefesine uyguladığı bir sezgi yöntemi durumundaydı. Bugün, ülkemizde kendi düşüncelerini odaklaştırarak bu şekilde bir dizge (sistem) kurmuş kimse gösteremeyiz. Ancak bunu eskiden de gösteremiyorduk. Bizim dinci düşünürlerimizin, öve öve göklere çıkardıkları düşünürlerin hepsi birer Platon-Aristoteles yorumcusu olmaktan öteye geçememiştir, oysa bugün böyle eski bir yöneme bağlanmayan, işi yorumculuğa dökmeyen felsefecilerimiz var.

Felsefe özgür düşünmeyi, tüm baskıların, yönlendirmelelerin ötesine geçmeyi yeğleyen bir gezgindir, nerelerde dolaşacağını, hangi araçlarla gözlemlere girişeceğini kendi bilir, kendi seçer, toplumsal yöntemin ona sağlayacağı olanak yalnızca düşünce özgürlüğüdür.

Pascal dinsel inançlara (Hristiyanlığa) bağlı bir düşünürdür ancak onun benimsediği yöntem, Ortaçağın “inanç katılığı” değildir, onun dini usun süzgecinden süzölmüş, eleştirel ilkelerin denetimi altına sokmuş bir özelliktedir. Felsefeye özgü düşünmenin başka bir özelliği de bir “gönül işi” olmayışıdır, o özlü bir ilke, bir yöntem sorunudur. Bu düşünsel durum, ancak uygarlıkla kurulan ilişki içinde gelişebilir. Uygarlık eskiyi koruma değil, eskiden kalanı daha yeni buluşlarla geliştirip genişletme alanıdır. Oysa dinsel eğilimleri

savunarak uygarlığın özgün yaratmalarına, buluşlarına karşı çıkanlar savundukları dinlerin bile birer uygarlık ürünü olduğunu düşünmek istemiyorlar. En ilksel din bile uygarca bir gelişmenin ortamında varolabilmiştir.

Felsefe gelişen uygarlığın en atak çocuğudur, gün olur anasının sütünü emerken memelerini tırnaklar, kendine mama veren anasının ellerini ısırır, kendisini öpen anasının yanaklarını, dudaklarını ısırıp kanatır, bütün bu olumsuz davranışlar karşısında kendisini yetiştirenin değerini bilir, ona saygı göstermekte geri kalmaz. Burada, en ilginç, en üzücü sorun önümüze dikiliyor: Hangi büyük din kendisini yaratan uygarlığa saygılı olmuştur? Ortaçağ, üç tektanrıci dinin uygarlığa karşı kan dökmeyi "kutsal eylem" sayan çağ değil midir? İnsan çevresine baktığında, kendi benliğinin dışında başka bir varlık alanının bulduğunu gördüğünde düşünmeye başlamıştır; işte felsefenin başlangıcı bu "düşünme"dir. Bu düşünme türünde çevreyi Tanrılaştırma vardır, bunu uygarlığın en eski kalıntılarından öğreniyoruz, insanı Tanrılar-Tanrı insanlar ikilisi birbirini izlemiş, geliştirmiştir. Oysa Ortaçağda bu gelişim çizgisi tersine çevrilmiş, düşünmeden benimseme, düşünmeden bağlanma anlayışı uygulamaya konulmuştur. Ortaçağda dinlerin egemenliği, usun tutsaklığı, düşüncenin suçlanması böyle başlamıştır.

Pascal, inançlarının mistik özelliği dolayısıyla bir Ortaçağ bilgisi sayılabilir, ancak insan usunu bütün düşüncelerinin, inançlarının biricik yargılayıcı yetkisi olarak benimsemesi onu birdenbire Ortaçağın üstünden sıçratmış, fizik-matematik bağlamında bir inanca yönelmiştir. Bu inanç felsefeciyi ilgilendirmemeli, bununla çözülecek bir felsefe sorunu yoktur, bununla ancak "insan inanan bir varlık" söylemini kapsayan açıklama söz konusu olabilir. Oysa bi-

zim ülkemizde, bugün bile sürekli bir gelişim çizgisi üzerinde yürüyen felsefe ile olduğu yerde değişmeden, kıpırdamadan kalmayı yeğleyen din arasındaki uçurumu göremeyen nice yüksek öğretim görevlisi vardır. Pascal ile ilgili çalışmalarda, çevirilerde çok çarpıcı olumsuz örnekler verebiliriz. Şu alıntıyı okuyalım:

“Gençlik dönemindeki sancılı bir arayış döneminden sonra, fiziksel bilimlerle meşgul olmaktan vazgeçerek insanı tanıma ve beraberinde ‘Tanrıyı tanıma’ eksenli bir çalışmaya kendini adadı. Descartes’ın çağdaş olan, onun kurduğu modelin iman aleyhine bir gelişmenin önsözü olacağını seven yazar, genç yaşta bir yanda deistlere, öte yandan ona göre dini dünyevileştiren Cizvitlere karşı mücadele etti.”

Bu alıntının, düşünce yönünden, dil yönünden düzeltilebilecek bir yanı yoktur. Anlamsal olarak, Pascal yaşamının sonuna değin bir Descartes ardılı olarak kalmış, bağlandığı us ilkelerine dayalı bilimsel yöntemi bir kez bile bırakmamıştır. O dönemde, İslam ülkelerinde olduğu gibi, Avrupa Hristiyan topluluklarında da sayısız “mezhep”, sayısız “tarikat” doğmuştu, bunlar birbirleriyle boğuşuyorlardı. Hepsi usun dışında, birtakım gizemsel inançlara saplanmış, usun yerine inancı koyarak bilimsel gelişmeye karşı çıkmayı uğraş edinmiş odaklardı. İşte Pascal’ın *Pensées de (Düşünceler)* savunduğu inanç, dağıtılmış Hristiyanlığın bütünleştirilmesi, başlangıçtaki birliğe indirgenmesi içindi. Nitekim, Pascal’a, sonradan Nietzsche’nin de kullandığı bir söylemle “prophe-tie –Le grand Pan est mort” diyor (XV/19, s. 141.)

Burada, özellikle dincilerin önemsedikleri, ancak bilimsel düşünmeyi yeğleyenlerin pek üzerinde durmadıkları bir konuya değinelim: Pascal, yaşamının uzunca bir bölümünü

ağır sayrılıklar içinde geçirmiş, kendini mistik inançlara vermiştir, onun Düşünceler’inde aşırı din yanlısı bölümlerin bu duygularla yazıldığı biliniyor az çok.

Pascal’ın yorumladığı “Tanrı” kavramı da dincilerimizin sandıkları gibi inanca dayalı saplantı yoluyla açıklanmaz, özellikle geometri ilkelerine dayalı, ussal bir yöntemle gündeme getirilebilir. Burada, “Port-Royal Mantığı” diye bilinen usçu düşüncenin etkinliği önemlidir. Pascal’ın sergilediği “inanç” geometri kurallarına dayanmaktadır, onun kiliseyle, papalıkla ters düşmesinin nedeni de dinsel sorunların us ilkeleri dışında açıklanamayacağıdır. Nitekim bu konuda kuşkuculuğun gerektiğini bile öne sürmüştür. Burada değinmemiz gereken, okuyucu yönünden yararlı olabilecek bir konu da Pascal’ın savunduğu dinsel inançların Müslümanlık için pek elverişli olmadığı, Hristiyan görüşünün İslamın özüne bile karşı çıktığını öğrenmeden işe girişmemektir. Hristiyanlık, günümüzde bile İslam’ı dışlamaktadır. Bu gerçeği çağdaş Hristiyan ülkeler, tüm açıklığı seçikliği ile sergilemekte, uluslararası ilişkilerin tabanına oturtmaktadırlar.

Pascal’ın açık bir Descartesçi olduğu bilinmiyor, onun bu konudaki düşüncelerini, kendinden sonra gelen Leibniz sergilemiştir, özellikle fizik-matematik yöntemlerinin uygulanması bağlamında. Türk okuyucusu için Pascal yalnızca us ilkelerine dayalı, fizik-matematik yöntemiyle sergilenen düşünceleriyle önemlidir, birtakım mistik savunmalara gerek kalmamıştır, son yıllarda Türk eğitiminin sürüklediği çıkmazların içinde boy gösteren, felsefeyi neredeyse gereksiz bir çığır saymaya yeltenen çarpık anlayışlılar toplumumuzda sanıldığığının çok üstündedir.

İsmet Zeki Eyuboğlu

İkinci Baskıya Önsöz

Bu çalışmanın ilk basılış yılına bakıyorum: Mayıs 1966. Demek eksiksiz otuz yıl geçmiş aradan, dile kolay. Önümde bir otuz yıl daha yok, yaşamım doğal sona doğru hızla ilerliyor, geçen otuz yılın akışını, geçişini düşünmem bile kolay değil. Yıllar geçip giderken insana sormuyor, doğanın yüreğinde acıma yok. Bunca yıla karşın, ülkemizde Pascal konusunda doyurucu şöyle dursun, yüzeysel bir çalışma bile görülmemiş. Oysa, bulunduğu toplumda dine, inançlara çok bağlı kalan, bütün sorunları usla sezginin süzgecinden geçirmeyi seven, en soyut konuları bile usun aydınlığında sergileyen Pascal, önemli bir düşünürdür.

Felsefenin, inançları sarsıyor diye, okullardan sürgün edilmesi Türk eğitiminde, düşüncesinde bir karabasan dönemi başlatmıştır. Bir eğitim düşünün ki felsefeden korkuyor, bir inanç düşünün ki felsefenin ışığından kaçıyor, yarasa gibi bilgisizliğin karanlıklarına sığınıyor. Oysa Batı uygarlığının tabanını oluşturan felsefedir, bütün bilimler ondan doğmuş, onun verimli toprağında beslenmiş, sonra ayrılıp bağımsız yuvalar kurmuştur. Felsefesiz bir eğitim, bir öğretim kuru toprağa serpilmiş ekin gibidir, onu ancak kargalar yer.

Neden kaçılır, ürkülür felsefeden? Felsefe insanı anlamanın, onun taşıdığı değerlerin bilimi değil mi? Hangi toplum-

da felsefe gelişme olanağı bulamamışsa orada bilgisizliğin karanlığı egemendir; gerilemeye, sömürülmeye elverişli bir yaşam sürme vardır. Bakın İslam ülkelerine, hepsinin din etkisiyle felsefeye karşı çıktığını görürsünüz. Oysa hepsi de Batı'nın birer sömürgesi durumunda değil mi? Hangisi Batı'ya el açmadan, onun yardımlarına sığınmadan ayakta durabiliyor? Hangi İslam ülkesinde ileri, göz alıcı bir gelişme atılımı görülmektedir?

Bu geçen otuz yıl içinde, ülkemizde bilimsel-düşünsel yönden, Cumhuriyet'in ilk on üç yılına oranla büyük bir gerileme sürecine girilmiş, Türk düşüncesi kendisiyle kökensel bağlantısı bulunmayan bir inancın egemenliği altına verilmiştir. Ortaçağ Avrupası'nda, kilisenin geliştirdiği "teoloji", bizde "ilahiyat" sözcüğü ile karşılanmıştır. Oysa "İslam düşüncesi"nde böyle bir kavram yoktur, böyle bir öğreti de yoktur. "Teoloji" denilen, Türkçe karşılığı "Tanrıbilim" olan bu öğreti, kiliseye özenmeden başka bir anlam taşımaz. Sözcüklerin yüzeysel anlamları, yorumları kimi çevrelerde çok ilginç bulunur, yanılmanın kaynağı da budur. Bilmeden, anlamadan, yalnızca bulunduğu görevin, oturduğu koltuğun gücüne dayanarak aydın görünmek, bilgin geçinmek elli yıldan bu yana, toplumsal bir alışkanlık olmuş, özellikle gelişmeyi eskiye dönme diye anlayan çevrelerde övünülecek bir tutum niteliğine bürünmüştür. Oysa, koyu bir Hristiyan olan, yazılarında dini büyük bir özenle savunan Pascal, dayandığı us ilkeleri nedeniyle Avrupa uygarlığında saygınlık kazanmıştır. Doğu'da böyle bir kimse yoktur.

Felsefe, bilmeden değil, bilerek, bilinçli, usla bağlantılı konuşmayı gerektirir; düşüncenin dizgeleşmesi felsefe için kaçınılmazdır. Felsefe geçmişi sevenlerin değil, düşünmeyi bilenlerin uğraşdır. Geçmişle övünmek geleceği görmemektir.

Geleceğini geçmişine bağlayan bir toplumun düşünce alanında gelişmesi, yetkinleşmesi söz konusu değildir, karanlığın dibine ışıkla inilir, gözleri yumarak değil.

Ülkemizde, felsefeye karşı yetkili kurumların tepkisi kolay anlaşılır nitelikte değildir. Olayın arkasında yalnızca bilgisizlik, çağın dışında kalmışlık vardır diyemeyiz. Bize kalırsa, sorunun tabanında İslam geleneğinden kaynaklanan bir bilimin değerini, eğitimin önemini anlamama durumu uykuya yatmıştır. Pascal da bir bilgedir ancak felsefenin, us ilkelere uygun düşünmenin karşısında değildir. Us ilkelerine dayanan düşünmenin karşısına, gönül gözü dediği sezgi odağıyla, özden duyma, kavrama eğilimiyle çıkıyor, usla duygunun, gönülle bilincin yerlerini, işlevlerini çok iyi biliyor. Doğu aydını böyle bir düşünme yetisinden yoksundur diyebiliriz.

İslam aydınları, Ortaçağda Batı'nın geri kaldığını, İslam dünyasının ise çok ileri durumda olduğunu söyler dururlar. Bu, bize kalırsa, boş bir övünmedir. İslam Ortaçağında, Yunan-Roma İlkçağı bütünüyle bilinmiyordu. Özellikle Platon ve Aristoteles konusunda bilinenler, Platon'un birkaç yazısıyla, Porphyrios'un Eisagoge (Kategorilere Giriş) denen yirmi beş sayfalık yorumuna dayanıyordu. Arap aydınları, Yunan yapıtlarından bilinenleri (o çağda) Arapçaya çevirmişler. İşte bu çeviriler, sonradan Avrupa aydınlarının ilgisini çekmiş, İlkçağ uygarlığı konusunda yoğun araştırmaların başlamasına olanak sağlamıştır. Ancak, gelişme belli bir yerde durdu, Batı'da görüldüğü gibi büyük felsefe çığırlarının, bilimsel uyanışların başlamasına yardımcı olamadı. İslam ülkelerinde ilk medrese, Selçuklu yöneticisi Nizamülmülk aracılığıyla 11. yüzyıl sonlarında Bağdat ile Harran'da kuruldu. Ne var ki bu kurum Avrupa ölçüsünde bir gelişme, ilerleme

gösteremedi, verimli olamadı. Daha açıkçası İslam ülkeleri bir Pascal yetiştiremedi.

Pascal, doğruluğa ve düşünsel gerçekliklere inanla, içe doğuşla, bilimsel sezgiyle varılabileceğini söylerken ne usu kapı dışarı etti, ne de bütün sorunların dinden kaynaklandığını, dinle çözülebileceğini savundu. İnani usun karşısına koyarken yetki alanını da belirledi. Onun benimsediği sezgi, felsefe-matematik bağlamındadır, salt duygusal bir eğilim değildir. Neyse, burada onun düşüncelerini yeniden sergilemenin, yorumlamaya girişmenin gereği yoktur. Okuyucu bu düşünceleri okuyunca, Pascal'ı daha kolay anlayacaktır.

Seçtiğimiz düşünceleri, içeriklerine göre değişik bölümlere ayırdık. Bu bölümlerde de özellikle insana ağırlık vererek, insanı anlatan, açıklayan örnekler sunmayı yeğledik. Ancak, şunu da önemle vurgulayalım ki, Pascal'ı bir bütün olarak anlamak için tüm yapıtlarını okumak, incelemek gerekir. Onun fizik, aritmetik, geometri, mekanik gibi salt bilimsel konularda sağladığı başarı tartışmasızdır. Bu seçmeleri okuyanlar arasından benimsediği inançlar nedeniyle Pascal bir Ortaçağ izleyicisidir diyenler de çıkabilir. Ancak düşünce eyleminin usun denetimi altında sürdürülmesi gerektiğini de unutmamalı. Descartes da inançlarına bağlıydı, Hristiyanı ancak bilimden yanaydı, bilimin önemini dışlamıyordu. Önemli olan, sorunlara yaklaşırken, geleneksel inançların etkisi altında kalmadan, bilimsel gelişmenin izini sürmektir. Kim ne derse desin, us ilkelerine dayanan bilimsel gelişme kendi kendini besler, eksiklerini giderir, onarır. Bu nedenle bilimi yine denetler, onun kendi dışında bir büyücüsü yoktur. Bir ülkede eğitim, bilim dışında kalanın denetimi altına sokulursa, orada uygarlığın ışıldağını tutuşturacak bir kıvılcım bulmak güçtür.

Bilimin, kendi kendini besleyemediği bir toplumda, bütün yetki, us ilkelerinin denetiminden kaçan, katılaşmış geleneklerin egemenliği altına girer. Uygarlık tarihi bize, bilim dışında kalmış bir inanç birikiminin insanlığa pek yararlı olmadığını göstermiştir. Bilime karşı çıkmak, yalnızca geleneksel inançlarla yetinmeye çalışmak, bilmeden uygarlıktan uzaklaşmak, uçuruma yaklaşımdır. Ülkemiz, elli yıldır bunun acısını çekiyor, sıkıntısı altında bunalıyor. En güçlü inançlar bile kişiseldir, oysa bilim evrenseldir. Bilimin evrenselliğini kavramamış bir toplumda baskıya, yüzeysel kandirmacalara sürüklenmek kolaydır.

Batı uygarlığında, özellikle Rönesans'la başlayan evrede, bütün gözlerin insana çevrilmesi gelişigüzel bir olay değildi. İnsan, o evreye değin değerler taşıyan bir varlık olarak görülmemişti. İlkçağda insan bilgi, aktöre, düşünme eylemleri, varlık sorunları dolayısıyla düşünme konusu yapılmış, onun evren bütünündeki yerini sağlayan varlıksal özellikleri felsefe sorunları durumuna getirilmemişti. Ortaçağın bitimiyle, insan birdenbire yoğun bir ilgi odağı durumuna gelmiş, bağımsız bir felsefe öğretisine dönüştürülmüştür. Burada bilim, sanat, inanç, gelenek, yasa, devlet, uygarlık kavramı içine giren ne varsa insanın başarıları olarak nitelenmiştir. İşte Pascal da dine çok bağlı kalmasına karşın, insanı bu açıdan görmüş, onun inançlarını bile eleştiri süzgecinden geçirmenin gereğini duymuştur. Kuşkusuz bu girişiminde kılavuzu bilim olmuştur (fizik, matematik, mekanik vb.). Ülkemizde böyle bir gelişme yaşanmamıştır.

İslam ülkelerinde inançlar söz konusu edildiğinde, birdenbire düşünsel katılaşmanın yaygınlaşmaya başladığı görülür. İnançlara birer inan başarısı olarak bakılıp, kaynağı belirsiz buyruklar olarak gösterilir. Bu yüzdendir, usun

denetiminden uzak tutulan inançların insanı başarısızlığa itişi. İnsan düşünürken, kendini dışlayacak kuramdan kaçınmalı, düşünürken hep kendisi olmalı, düşüncelerinin kendi benliğinin kimliği olabileceğini unutmamalı. Bu, kuşkusuz, bir eğitim işidir. Eğitim, bilimsel ilkelere dayanırsa düşünme eylemi de verimli olma yoluna girer, üretir. Üretemeyen düşünme, akıntıya karşı kürek çekerek ilerlemeye çalışan kayıkçı gibidir. Yurdumuzda, özellikle de elli yıldan beri, Batılı olmak derken, bilimsel düşünme yöntemlerini benimseyip öğretim kurumlarında uygulamak değil de yüzeysel benzerlikler ilgi görmektedir. Evlerin en çağdaş buluşlarla, aygıtlarla donatılması, en ileri araçlardan yararlanılması, dışa dönük görkemli bir yaşamın benimsenmesi. Oysa Batı bunlar değil. Batı bunları yaratan uygarlık atılımıdır, bizim benimsememiz gereken de odur. Avrupalı gibi oturmakla, oyun oynamakla, giyinmekle Avrupalı olunmaz. Önce kafalarımızın içini Avrupalı yapma gereğindeyiz. Oysa bizim uyguladığımız eğitim, bizi Avrupa'dan uzaklaştırmaya yarıyor. Bir düşünün, Pascal'la ilgili altmış sayfalık bir çeviri dışında, yurdumuzda, bir çalışma, bir yayın yoktur. 40 üniversitenin bulunduğu yurdumuzda, eğitim-öğretim bakımından bu bir yüz karasıdır, utanç belgesidir.

Avrupa'da yeni akımlar doğuyor, yeni sorunlar gündeme getiriliyor, dünya gittikçe daralıyor, aydınlar bir "dünya devleti" bütünlüğü içinde yaşamının yollarını arıyorlar, gümrük denetimleri, uluslararası alışverişler, iletişimler bir "dünya birliği"ne doğru giderken, bizim yüksek görevlilerimiz, yetkililerimiz, sorumlularımız Ortaçağın bile gerisinde kalmış toplumsal uygulamalar, eğitim ve öğretimler peşinde taban tepmeyi başarı sayma yarışına girmişler.

Bugün, ulusal toplumculuk anlayışının gittikçe evrensel bir “dünya devleti” kuramına kaydığı görülüyor, bunun kaynağı da gelişen, ulusal sınırları aşan uygarlıktır. Bu uygarlığın tabanında bilimle sanat gibi üstün insan başarıları yatmaktadır. Çağdaş başarı bu bilimsel alanda, sanat ortamında gereken yeri almaktır. Unutulmaması gereken önemli sorun ise uygarlık yolunun insanı anlamakla aydınlanabileceğidir. İnan bütün ışıldakların kaynağıdır. Bu kaynak us ilkelerine, yine bu ilkelere dayalı inançlara bağlanmazsa taşınamaz.

Yazıları okunduğunda, Pascal’ın Hristiyanlığa çok bağlı olduğu, inanca önemli bir yer ayırdığı anlaşılır. Ancak, onu yaşadığı çağın anlayışına, toplumsal tutumuna göre değerlendirmek gerekir. Onu, günümüzün görüşleriyle yargılamak doğru değildir. Pascal da, Descartes’ın izini sürmüş, us ilkelerine dayalı, kesin, tartışmasız bilginin matematik yöntemle sağlanabileceğine inanmıştır. Ancak bu yöntem, usun sınırlarını, gücünü aşan konularda kesin bilgi edinmeye yetmez. Sözgelişi insanın özünü, aktöre kurallarını, insanın duygusal varlığını, sezgilerini, gizemlerini, Tanrı’yla olan ilişkilerini açıklamaya yetmez. İşte onun “gönül gözü” adını verdiği yeti, usun gücünü aşan konularda güvenilir bilgiyi edinmeye elverişlidir.

Pascal, bu konuyla ilgili düşüncelerini, burada birtakım “seçmeler” sunduğumuz Din Üstüne Düşünceler (Pensées sur la Religion) adlı yapıtında sergilemiştir. Bu yapıtta temel sorun, Tanrısal varlık olmakla birlikte, felsefenin kapsamını belirleyen görüşleri de geniş bir yer tutar. Yapıtın bütünü insan sorunlarını, doğuş ortamlarına, insanı açıklamaya, anlamaya elverişli nitelikte gündeme getirir. Bir Taşralıya Mektuplar (Lettres à un provincial) adlı yapıtında da Fran-

sızcadaki hâkimiyetini, yazın alanındaki becerisini, özgünlüğünü ortaya koyar. Bu nedenle de Fransızcanın en güçlü yazarlarından biri sayılır.

Pascal, düşüncelerinde, usu tümünden yadsımamakla birlikte mistik bir eğilim göstermekten de geri kalmaz. Ancak bu eğilim bilimsel konuların (fizik, matematik, mekanik vb.) açıklanması için değildir. Yine bu eğilim, bütün sorunlarda usu geçersiz sayan Doğu mistisizmine benzemez. O, "İnsan gönlünün usla kavranamayacak nitelikte kesin kanıtları vardır," derken usa karşı çıkmaz, yalnızca yeterliliğinin sınırlarını vurgular. Bu nedenle, kimi Türk aydınlarınca (bundan yüz yıl önce) pek de iyi anlaşılmamıştır. O, sanıldığı gibi bir "gizemci" değildir.

Pascal, bilimde us ilkelerine, bilimsel varlık alanının dışında kalan, usun gücünü aşan konularda da sezgiye, "gönül gözü"yle sağlanan düşünsel verilere dayanır. Ona göre gerçekliğin biri us, öteki sezgi olmak üzere iki ayrı ilkesi vardır. Bu iki ilke birbiriyle bağlantılıdır ancak başarı alanları farklıdır; Türk okuyucusu, daha önce "tasavvuf" denen akımla biraz yakınlık kurmuşsa, ondaki "sezgi"yi kavramışsa, Pascal ile belli bir anlamda yakınlık kurabilir. Ancak, usu büsbütün yadsımadan. Tasavvufta "sezgi", daha çok "sevgi/aşk" anlamındadır. Pascal da ise usun dışında kalan gerçekleri kavrama, edinme odağıdır.

Blaise Pascal Üstüne Birkaç Söz

Özellikle Rönesanstan sonra gelişen, daha doğrusu us ilkelere dayanan Batı düşüncesinde önemli bir yeri vardır Blaise Pascal'ın (1623-1662). Daha çok fizikte yeni bir buluşun öncüsüdür. Felsefe alanında kendinden öncekilerle ve sonrakilere karşılaştırılınca Descartesçı bir bilge olmaktan öteye pek geçemez. Descartes insan varlığını ikiye ayırıyor; birinin özünü düşünceye, ötekini yer kaplamaya bağlıyordu. İki ayrı özden kurulu bileşik bir varlıktır insan ona göre. Düşünceye bağlanan yan, kişinin, nesnel varlığının dışında kalan, ona devinim kazandıran, tinsel yandır. Yer kaplayan uzamsal varlık ise gövdedir. Ancak, bu iki ayrı varlığın birbiriyle hangi koşullar altında birleştiği, tinin gövdeyi nasıl etkilediği sorunu açıkta kalmıştır, Descartes bu soruya kesin bir yanıt getirmemiştir.

Durum Pascal'da da öyledir. İnsan bir yanı ile Tanrı'ya, bir yanı ile içinde yaşadığımız evrene, evrenin yasalarına bağlıdır. İnsanın bütün önemi, değeri düşünen bir tinin, bir usun taşıyıcısı olmasından ileri geliyor. İnsan inanç taşıyan, taşıdığı inancı değerlendiren, onun sınırlarını, usun gidebileceği en son yerden, en son duraktan ileriye geçirebilecek tek sonsuz güç olduğunu bilen bir varlıktır. Descartes, "İnsan düşünen bir varlıktır," demişti. Bu yargı Pascal'da insan ina-

nan bir varlıktır biçiminde dile getirilebilir. Yalnız, Pascal'ın inancı gelişigüzel bir inanç değildir. Usun sınırlarını aşan, ancak usun değerini, gücünü tanıyan bir inançtır. "Düşünmek usun işidir, onun ürünüdür, inanmak da tinin işidir," diyor. Pascal us dışında bir inanç da benimsemiyor. Usla inancı birbirinin ayrılmaz gönüldeşleri sayıyor bir bakıma.

Pascal'ın yaşadığı çağı, yetiştiği çevreyi, gördüğü öğrenimi göz önünde bulundurunca başka türlü düşünebilmesi için çıkar yolu olmadığını da eklemeliyiz sözümüze. Buna karşın onun benimsediği us doğruluğun, gerçekliğin en sağlam ölçüsüdür. Açıklık, seçiklik bu doğruluk ilkesinin en vazgeçilmez nitelikleridir. Pascal'ın Batı düşüncesine getirdiği en önemli yenilik insanda bir de gönül gözünün bulunduğunu söylemesi, sezgiye Bergson'dan önce düşünce düzeni içinde gerekli yeri vermesidir. Gönül sezer, us düşünür, diyor Pascal. Usun varamadığı düşünce sınırlarında sezginin, gönül gözünün görevi büyüktür ona göre. Gerçeklikler yalnız usla değil, gönül gözü ile de görülür, gönül gözünün de kavrayıcı, bilici bir gücü vardır. İnsan sezgisiz edemez, sezgi olmaksızın gerçekleri bir bütünlük içinde kavrayamaz, kuşatamaz. Özellikle matematikte sezginin yeri büyüktür. Öyle gerçeklikler vardır ki biz onları ancak sezgi ile yakalarız. Sezgi yalnız gönlün değil, usun da iç gözüdür.

Pascal'ın benimsediği sezgi bilinçli bir sezgidir ya da bilince yardım eden, onu doğru yolda düşünmeye iten bir güçtür, bir erktir.

Pascal'ı böyle düşünmeye, bu görüş açısından insana bakmaya iten, dine olan bilinçli bağlılığıdır. Kim ne derse desin, o evrene bir Hristiyan gözlüğünün arkasından bakmış, o gözlüğü değiştirme gücünü kendinde bulamamıştır. Başka türlü düşünemez miydi? diyeceksiniz, düşünürdü besbelli.

Batı evreninde dindışı düşünce ondan çok önce başlamıştır. Pyrrhonculuk, Epikurosçuluk, ilk Anadolu bilgeleri ne güne duruyordu dersiniz? Bilmez miydi onları da, onların düşüncelerini de Pascal? Bilirdi, bizden de iyi bilirdi.

Yalnız bilinçsiz bir Hıristiyan düşünürü değildir Pascal. İnancı bilinçsiz, kara bir birikim değildir. Gittiği yol, bağlı bulunduğu dini görüş karadır da, o ak. Bunu söylememek onu anlamamak olur düpedüz. Pascal, Batı'nın "us"lu, bilinçli, gönül gözü taşıyan, gerçekliklere usla, bilinçle, sezgiyle varan bir düşünürüdür. Onun görüşünü, evren anlayışını daha iyi kavrayabilmek için Descartes-Leibniz-Spinoza üçlüsünün yanındaki yerini belirlemek gerekir. Bu düşünürlerin ötesine koyamayız Pascal'ı, onlardan önce ya da sonra gelse bile. Ne var ki gönül gözünün bu içli, bilinçli düşünürü kendinden sonra gelen Kant, Hegel gibi düşüncelerine temel olarak dini, erek diye Tanrı'yı seçmiştir. Yazılarının çoğu da bu doğrultuda gelişen bir düşünceyi işlemektedir. *Düşünceler*'in Tanrı adı geçmeyen bir yeri ya da Tanrı'ya değinmeyen bir teki bile yoktur diyecek olan çıkarsa pek de yabana atılmaz sözleri. Sekiz yüze yakın düşünceyi içeren çalışmasının içinde din kokmayanı pek azdır. *Düşünceler*'in ana konusu dinin savunmasıdır.

Bırakalım bu yanını artık, doğru da olsa, yerinde de olsa ona gerçek ününü kazandıran dinsel yönü değildir. İnsan usunu en sağlam, en güvenilir bir ölçü, bir ilke olarak almıştır düpedüz. Ona göre bütün davranışlarımızda, eylemlerimizde, aktörede, karşılıklı ilişkilerimizde, beğenilerimizin belirtilmesinde en önemli işi gören ustur ya da o olmalıdır. Duygularımız, duygulara dayanan eylemlerimiz usun eleğinden geçmelidir. Sezgi usun en büyük, en derinlere inen bir yoldaşdır. Gerçekliğin bulucusudur. Pascal'ın sezgisi

kuşkucu bir tutumun sonucu olarak ortaya çıkmış değildir. Daha çok bilginin yalınlık kazanmasında yardımcıdır. Sezgi bulur, görür; us ise ölçer biçer, sınırlar, ilkeler, kurallar koyar. Duyguları buyruğu altına alır. Onların taşkınlıklarını önler, belli bir düzen içinde çalışmalarını sağlar. Us, insan varlığının yargıcıdır, sezgi ise sorguya çekilen kimsenin söylemek istemediklerini duyan, anlayandır.

Bir olay karşısında us ancak kendine verilenler üzerinde düşünebilir, belli sınırların dışına çıkamaz, nesnelerin, olayların bize görünmeyen yönlerini göremez, niteliklerinin arkasında gizlenen incelikleri seçemez. Sezgi ise daha uzaklara gidebilir, usun durduğu yeri aşabilir. Bu, Pascal'da us bağımsız değildir anlamına gelmez. Us bağımsızdır, yalnız, sezgiye göre sınırlıdır. Ayrıca us sezginin dışında yargı gücünden yoksundur gibi bir anlam da çıkmaz bundan doğrusu.

"Duyular bizi yanıltır, saptırır, onlara sürekli güven olmaz," diyor Pascal. Buna neden olarak da duyuların etkileri altında daha kolay kalışımıza yol açan eylemlerden, olaylardan iyice sıyrılmamış olmalarını, bağımsız olamayacaklarını, gövdenin dış izlenimler yüzünden sürekli bir etkiler akışı içinde bulunduğunu gösteriyor. Duyu bir yapışkandır, çekiciliği olan bir nesne gibidir, önünden geçeni alır, içeri iletir. O, bir ökse otudur, üzerine ne konarsa orada kalır. Duyularımızı sağlayan, duyularla gelen izlenimler birer seçme yapamaz. Onlarda seçme, düzene uyma, ilkelere göre düzenleme gücü, yeteneği yoktur. Bu bakımdan duyu bir gerçeklik ölçüsü ya da aracısı olamaz. Seçim, düzenleme, belli bir ölçüye vurma usun işidir.

Usun en önemli yeteneklerinden biri de seçme yapmayı, düzene koymayı bilmesidir. Yalnız bütün bunları kendine

verilenler içinde yapabilir. Sözcelişi evrenin inanca dayalı oluşumunu, yaratılıp yaratılmadığını, yaratılış gününü, evrenin nereden gelip nereye gittiğini us bilemez, açıklayamaz. Bu düşünce, bir kaçamağa doğru gidiştir Pascal'da. Dinle ilgili yazıları da böyle söyler bu konuda. Evet, bütün yalvaçlar böyle söyler. Bugün için bunları düşünmek bile yersiz, bir bakıma saçma gelir bize. Oysa, Pascal çağının metafiziği bunlarla uğraşır dururdu. Onun tek konusu Tanrı'nın varlığı, evrenin oluşumu, varlıkların yaratılmışlığı, bu geliş-gidişin daha önceden, pek çok önceden belirlenmiş belli sonucu, insanın suçluluğu, Tanrı'nın yardımı olmadan kurtuluşun olamayacağıydı. Tin, Tanrı ile bağlantıdır, onun yeryüzünde gölgesidir gibi konular üzerinde duruyordu o çağların metafiziği. Pascal bu gibi us dışı saydığı konular üzerinde durmadı açıkça, yalnız bütün gücüyle dine sarılmaktan da kendini alamadı. Böyle bir metafizik yeni değildir. Nitekim Augustinus'tan bu yana bütün gözler ona çevrilmişti. Pascal da bu düşünce çizgisi üzerinde kendine yakıştırdığı yeri aldı.

Dine sarılan, ona sığınan düşüncenin arkasında gelecek korkusu vardır apaçık. Geleceğinden, düşüncesinden, varlığın yapısından kuşkuya düşmeyen bir kimsenin başında böylesine karanlıkların, kuşkuların, güvensizliklerin yeri yoktur. Geldik, yaşadık; geldiğimiz yere, toprağa gideceğiz. Bu, yaşadığımız gibi bir gerçek. Bir daha da gelmeyeceğiz, gelemeyeceğiz. Yerin altı ne denli derin olursa olsun insan birkaç adımdan daha aşağılara inemez, inmedi, ineceği de yok hani. Bunun böyle olduğuna inanmak istemeyenler git-sinler, Pascal'ın yattığı yeri kazsınlar, baksınlar nerelerdedir.

Pascal'ın düşüncesinde yer alan "ben" de sınırlıdır. Yoklukla sonsuzluk arasında açıklıkla, seçiklikle kavradığımız bir özdür. Niteliklerimize bağlı değildir. Gerçek "ben" nite-

liklerin, görünür olanların arkasındadır. Söz gelişi nitelikleri, başka deyimle görünür olanları seven bir kimse “ben”i sevmiyor demektir. Pascal aşağı yukarı böyle düşünüyor “ben” için. Burada şöyle bir soru çıkabilir ortaya: Peki, “ben” niteliklerimizden, görünür olanlardan ayrı ise daha açıkçası onlara bağlı değilse ne ile kendini ortaya koyuyor, ona kimliğini, özelliğini kazandıran, onu var eden nedir?

Pascal’a göre yanılmaların, aldanmaların başlıca kaynaklarından biri de alışkanlıklardır. Alışkanlıklar birçok başka tutumları, davranışları da sürükler ardından. Bunlar uzun yılların geçişi ile değişmezmiş gibi görünen kimlikler kazandırır. Bunları kuşkudan uzak, saptırıcı etkinliklerden kurtarmak için bilimsel bir anlayışla, usun süzgecinden geçirmek gerekir. Bizim güzellik anlayışlarımızda bile bu alışkanlıkların büyük etkileri olmaktadır. Alışkanlıklar belirli us ölçülerine uygun değildir. “Alışkanlıklar bizim yapımızdır” diyor yazılarının başka bir yerinde de, “Alışkanlıklar bizim için ikinci bir doğa, özdür,” diyor. Düşünce düzeninde büyük bir yeri vardır alışkanlıkların. Ancak alışkanlıkla edinilenin us süzgecinden geçirilmesini de gerekli sayıyor. Bütün usçu düşünürler için böyledir bu.

Pascal genellik kazanan, kesin olan, genel geçerliliği bulunan ilkelere karşı büyük güven duyar. Düşünce düzeninde onları sağlam birer ölçü olarak alır. Bakın ne diyor *Düşünceler*’inde: “Alışkanlık bizim özümüzdür (natur), inanca alışmış bir kimse tamudan (cehennem) korkmaz artık. Başka bir nesneye de inanmaz...” Pascal da gövdede bir tinin bulunduğu, tinin gövdeye atılmışlığına inanır düpedüz: “Bizim tinimiz gövdeye atılmıştır; sayıyı, zamanı, yer kaplamayı bulduğu yere, o bunun üstüne düşünür doğayı, gerekliliği adlandırır (tanır), başka bir nesneye inanamaz artık...” Pascal’ın

Tanrı'ya karşı aşırı bir inancı vardır: "İnsan bir Tanrı'nın varlığını onun ne olduğunu bilmeden benimseyebilir."

Pascal'ın inanç düzeninde yer alan, bir bakıma bütün görüşlerine yön veren din anlayışı yeni değildir. Ondan önce böyle az çok usa dayanan, bilinçle işlenen bir Hristiyan görüşü daha vardı. Onu da Nicolaus Cusanus ortaya atmış, geliştirmişti. Pascal bu görüşe, gönül gözünün de önemli bir iş gördüğü düşüncesini eklemiş, onu biraz daha elle tutulur duruma sokarak geliştirmiştir. Onun burada geliştirdiği dinsel düşüncenin, usu inancın buyruğu altına koyan katı kilise anlayışıyla ilgisi yoktu. Kilise anlayışında değişmezlik evrenseldi, varlık kavramı altında toplanan ne varsa "başlangıçta yaratıldığı" gibidir. Böyle bir görüşün ilerleme doğrultusunda olamayacağını söylemek gereksizdir. Geçmişten alınan kendi yapısını, niteliklerini değiştirmeden geliştirmek, ilerleme yönünde bir tutumun anlatımı demek değildir. Cusanus (1401-1464) bu dinci görüşü bütün gücünü Tanrı'nın kanıtlanmasına verdiği Bilinmeyenin Öğretisi Üstüne (De docta Ignorantia) adlı yazısında işlemiş uzun uzadıya. Yalnız o mu ya, ondan önce de ondan sonra da işlenmiş bu konu enine boyuna. Bütün Ortaçağ, bu karanlık ağın içinde dokumuş karamsar ipliklerle umutsuzluğa yönelen örgülerini. Batı bu derin etkiden kurtulamamış. Durum Kant'a, Hegel'e, Max Scheler'e değin sürüp gelmiştir. Bugün bile Batı'da Ortaçağ uykularında sayıklayan böylesine gülünç çatı arası çıgırtkanları vardır.

Gene de kendi çıgırında, düşünce yoldaşları arasında önemli bir yeri vardır Pascal'ın. Bence onu ayakta tutan, daha çok usçu, gönülle görmeyi pek seven sezgici yönüdür. Bu usçuluğudur onu fizikçi yapan, matematikçi kılan bir bakıma. Avrupa'nın ışığa, aydınlığa kavuşması için Batı'nın eşsiz

çocuğunu, kilisenin tepesinde bir Zeus görkemiyle alımlı alımlı dolaşan Nietzsche'yi beklememiz gerekecek. Odur bu yumuk gözlü düşünürleri daldıkları Ortaçağcı kış uykusundan uyandıracak olan, odur yeni bir içvuruşla kilisenin çatısında çatırdamalar duyurtacak olan, odur yıkılması gerekenin kökünü sökme yollarını gösterecek olan, odur Minerva'nın baykuşlarını yakalayıp göklerimizde karanlığında yok edecek olan aydınlık düşüncenin ışık kanatlı kartallarını uzayın sonsuzluğuna değin uçuracak er kişi.

Düşünce dizgesinde, inanca büyük yer ayıran Pascal'ın, ülkemizde yeterince bilindiği söylenemez. Hıristiyanlığa duyduğu derin saygı, onun us ilkelerine dayanarak düşünmesine engel olmamıştır. Düşünme özgürlüğünden yana olmasıyla bütün felsefe sorunlarının açıklanmasında matematik ilkelerine dayanması bilimsel tutumunun doğal sonucudur. Bu da Descartes'tan gelen açıklık, seçiklik ilkesine bağlanması nedeniyledir.

İsmet Zeki Eyuboğlu

1. BÖLÜM

ÇAĞRI

- ❖ Yeryüzünde insanın yoksunluğunu ve Tanrı'nın kayırcılığı göstermeyen bir nesne yoktur: Üstelik Tanrısız bir insanın güçsüzlüğünü de Tanrı'ya inananın güçlülüğünü de.
- ❖ Sizin için iyi düşünülmesini, ancak bundan söz edilmesini isteyin.
- ❖ Ölümden korkmak, sakıncalı bir durumdan uzak kalmaktır, sakıncalı durumda bulunma değil önce insan olma gereği vardır.
- ❖ Güçlüklerin giderilmesi, insanın çökmüş doğası.
- ❖ Kuşkusuz tinin ölümlü ya da ölümsüz olduğu konusunda verilecek kesin bir yargının aktöre için çok anlamlı olması gereklidir. Bilgeler, kendi ahlaklarını konusunda bu anlayıştan bağımsız bir kanıya varmışlar: Onlar, hep, bir saatlik sürenin ne yolla gelip geçmesi gerektiğini düşünürler. Platon, bu nedenle, Hristiyanlığın zeminini oluşturmuştur.
- ❖ Önemli varlıkların yerilmesi karşısında duygusuz kalmak, bizim çok ilginç olan bir konuda duygusuz olmamız anlamına gelir.

- ❖ Gerçekliklerin her biri kendi doğasını düzenler: Bizim becerimiz başka varlıklarda kendine yer yapar ancak bu doğal değildir. Her nesne kendi yerinde durur.
- ❖ Dine karşı savaş açanların önce hangi dine karşı savaş açtıklarını öğrenmeleri gerekir.
- ❖ Kanlıdır son sahne, nitekim bütün öteki oyunlar da komedi de güzeldir, sonunda başına yıkılır insanın dünya, işte hep böyledir sonuç.
- ❖ **Uzdukluk** – Konuşmada beğenilmek ve etkili olmak gereklidir: Ancak gerçeklik beğenilmeden de anlaşılmalıdır.
- ❖ Bir ve özdeş anlam, kendisini dile getiren sözcüklerle dönuşür. Anlam sözcüklerden, onlara değerkatması gerekirken, değerkazanır. Buna örnekler aranmalı.
- ❖ Sözcüklerin değışik dizimi, değışik bir içerik ortaya koyar, içeriklerin değışik dizimi ise değışik bir etki yapar.
- ❖ Montaigne’de değil, onda gördüklerimin hepsini kendimde buluyorum.
- ❖ Bilgisizlikle uyum içine giren bir unsurun us olarak değeri yoktur.
- ❖ Bir sürü insan düşünölsün, zincirlere vurulmuş, ölüm cezasına çarptırılmış, bunlardan her gün birkaçı ötekilerin gözü önünde öldürölsün. Geri kalanlar kendi durumlarının farkına öteki arkadaşlarının alın yazılarını görünce varırlar,

birbirlerine kederli ve umutsuz bakarlar sıra kendilerine gelinceye değin. İşte buna benzer insanların durumu da.

❖ *Tutuklular Evi* – Kopernik’in düşüncesinin uzun boylu araştırıldığını sanmıyorum. Oysa bundan çok daha önemlidir bütün yaşam için tinin ölümlü mü, ölümsüz mü olduğunu bilmek...

❖ Bizimle tamu (cehennem), bir de gök arasında yalnızca yaşam vardır –bir yargının yaşamı– bu ikisinin arasında ise evrenin şu dayanıksız varlığı bulunur.

❖ Üç türlü insan vardır: Biri Tanrı’yı bulduktan sonra onun için çalışır durur. Ötekiler aramaya koyulmuşlardır Tanrı’yı; uğraşırlar, şimdilik bulamamışlardır daha. Sonuncular ise aramadan, bulmadan yaşayıp giderler Tanrı’yı. Birinciler us’ludur, mutludur; sonuncular çılgındır, arada kalanlar ise mutsuzdur, us’ludur.

❖ “İnsanbilimin, felsefesinin çılgınlığı üstüne” başlıklı bir metin var. Bu metnin dağınıklıktan söz eden bölümü üzerinde durmalı. Mutluluğun nedenlerini araştıran bir kimse şaşıp kalmamalı...

❖ Doğa bütün gerçeklerini birbirinden ayırıp koymuş ortaya. Sanat ise iç içe koyuyor onları. Doğaya uygun değil bu, özel bir yeri vardır her nesnenin.

❖ Doğa kendi kendini işler, iyi toprağa ekilen bir çekirdek yemiş verir, doğru (gerçek) bir anlayış gücü (tin) içine konulan ilke de yemiş verir.

❖ Sayılar değişik özellikte oluşturdukları ortama uyar. Ne varsa, gerçek bir yönetici eliyle yaratılmış, düzene konmuştur. Kökler, dallar, yemişler, ilkeler, bir de sonuçlar.

❖ **Bağlı Olma** – İnsan kuşkulanmanın da onaylamanın da uymanın da nerede gerekli olduğunu bilmelidir. Böyle davranmayan, usun erkinden anlamaz. Bu üç ilkeden yoksun insanlar vardır. Onlar kanıtlama sanatından anlamadıkları için kanıtlama gücüne dayanarak iş göremezler, neye bağlı kalmanın gerektiğini bilmediklerinden her nesneden kuşkulanırlar. Ya da ne zaman yargı vermenin gerektiğini bilmelerileri yüzünden her konuya evet derler.

❖ İnsan gerçekliği bulma yolunda neye hizmet ettiğini bilmelidir, yaşamını düzene koyarken de gerekeni yapmalı en azından, bundan daha doğru bir nesne olmasa gerek.

❖ İnsanın gerçek yapısı (varlığı) onun gerçek sağlığı, gerçek erdemi, gerçek dini olan konulardır, bunların bilgisi birbirinden ayrılamaz.

❖ Usun son adımı nesnelerden gelen bir sonsuzluk olan bilgidir, bu nesneler usu aşarlar. Us bu bilgiye varamazsa yetersiz kalır.

Doğal olaylar usu aşarken doğaüstü olanlar konusunda ne söylenmeli?

❖ Usun yalanlayışı kadar usa uygun düşmeyen bir nesne yoktur.

❖ Usa bağlı kalmak, usu kullanmak, işte gerçek Hristiyanlık buna dayanır.

❖ Her nesne usa uydurulursa dinimizin elinde gizemli, doğüstü bir nesne kalmaz artık. Usun ilkelerine karşı durulursa yine bizim dinimiz saçma, gülünç olur düpedüz...

❖ İnanç duyguların söylemediğini söyler sadece, onların söylediğine karşıt bir şey söylemez. İnanç, duyguların üstündür ancak onlara karşıt değildir.

❖ Bilimleri çok derinleştiren yazışlara karşı: Descartes.

❖ Her kişi kendince bir Tanrı yaratır.

❖ *Tanrıtanımazlar* – Tanrıtanımazlık güçlü bir anlayış gücünün (tinin) belirtisidir. Ancak belli bir aşamaya değin.

❖ Tanrıtanımazlar tamamlanmış, net konulardan söz etme gereği duyarlar. Oysa tinin özdek (madde) olduğu yolunda, iyiden iyiye, apaçık bir nesne yok elde.

❖ Hangi kanıt vardır elinizde insanın bir daha dirilmeyeceğini söyleyebilmeniz için? Bir kez bile olmamış ya da olmuş olan, bir kez daha olmaz mı? Var olmak ya da geri dönmek daha mı güçtür? Alışkanlıkların biri bize kolaylık sağlarken öteki alışkanlık da yanılmayı olanaksız gibi gösteriyor, işte kabataslak bir yargıda bulunma türüdür bu...

Neden bir genç kız doğurmaz? Neden tavuk horozsuz (civciv çıkaracak) yumurta yapmaz? Birini ötekinden ayıran kimdir açıkça? Kim söylemiş bize tavuğun şu döllenen tohumu bir horoz gibi yapamayacağını.

❖ Nedir şu insanlarda oluşagelen; küçüğü yererler, büyüğe inanmazlar, bu ne iş!

❖ Tanrıtanımazların ileri sürdüğü karşıt düşünce: Biz bir kez bile ayrılmadık.

Kendi düşünce sınırlarımın dışına çıkmadığımdan ne olmayacağını seziyorum. Annem ben doğmadan önce ölseydi ben de olmayacaktım, öyleyse ben gerekli bir varlık değilim. Sonsuz da sınırsız da değilim ancak doğada (evrende) gerekli, sonsuz, sınırsız bir varlığın olduğunu görüyorum.

❖ Toplum anlayışına, insan özüne karşı yönelen tek bilim, insanlar arasında sürekli var olan, biricik bilimdir.

❖ Alışkanlık bizim doğamızdır. İnanmaya alışanın, inanca bağlananın tamu'dan (cehennemden) korkacak durumu yoktur. O başka bir nesneye inanmaz artık.

❖ Yanıltıcıdır önemli olduğumuz, başkalarınca sevildiğimiz. Bunu başkalarından istememiz de doğru değildir. Doğanın eliyle us'lu, böyle bir önyargı ile yüklü olsak, kendimizi, başkalarını tanısak bile bu eğilimi dile getirmemeliydik... Biz onunla birlikte doğacağız, öyleyse yersiz olacak doğuşumuz, herkes kendi kendine ulaşmaya (eğilimini gerçekleştirmeye) çalışacak da ondan. Bu bütün düzenlere karşıdır: Kişi genellikle uğraşma ihtiyacında, düzensizliğin kaynağına varma eğilimindedir kendince: Savaşta, yönetimde, alışverişte, özellikle insan gövdesiyle ilgili olanlarda... Böyle soy-suzlaşmış istenç işte...

Doğal, politikacı olan toplulukların üyeleri toplumun mutluluğu için çaba gösterirse, topluluklar kendiliğinden

başka, daha genel bir bütünlük için uğraşır, onların üyeleri olurlar. Kişi toplum için çalışma ihtiyacındadır. İşte biz böylece yersiz, soysuzlaşmış doğuyoruz...

❖ Bizim dinimizden başka, insanın suçla birlikte doğduğunu söyleyen bir din yoktur. Felsefe akımları arasında birinin doğru söylediğini teyit eden yoktur. Bir tek din, bir tek tarikat bile yeryüzünde sürekli olmamıştır. Hristiyanlığın dışında...

❖ Gönlün us'u vardır, anlayış gücü bilmez onu. Sayısız örnek verilebilir bu konuda. Ben gönlün yaradılıştan bütün nesneleri kapsayıcı bir varlık olduğunu, yine yaradılıştan kendi kendine sevgi duyduğunu, bu ikisinden birine karşı, duruma göre eğilim gösterdiğini, seçimine göre birine ya da ötekilere karşı katılık gösterdiğini söylüyorum. Birini tuttunuz, ötekini attınız, sever mi sizi şimdi us dersiniz?

❖ Sınırsız devinme, bütün nesneleri dolduran nokta, sessizlik evresi; niceliksiz sınırsızlık, bölünmezlik, bir de sınırsız.

❖ Kimse gerçek İsa gibi mutlu, erdemli, sevmeye değer değildir.

❖ Yaşamın sekiz gününü bağışlayan bir kimse daha yüzyıl bağışlama gereğindedir.

❖ Gönül, içgüdü, ilkeler.

❖ Bellek, barış duygularıdır, geometri sorunları da duygulardır, us duyguları doğal yapar, doğal duygular da, us'ta ölür gider.

❖ Alışılmış ilkeler değilse bizim doğal ilkelerimiz nelerdir? Bu ilkeleri çocuklar bile babalarının alışkanlığından edinmiştir, hayvanlarda görülen avlanma gibi. Başka bir alışkanlık bize başka doğal ilkeler verir, denemeden kabul edilir bunlar. Böyle bir alışkanlığı yok edemeyecek bir durum varsa, alışkanlık doğaya karşıdır, doğa ile ikinci bir alışkanlığın kökünden söküp atamadığı bir alışkanlık, doğaya karşıdır. Bu da yaradılışa bağlıdır.

❖ Bir yitmeye görsün insanın gerçek özü, ne varsa öz olur ona: Gerçek iyi yitip gittikten sonra her nesnenin gerçek iyi olacağı gibi.

❖ Babalar, çocukların doğal sevgisinin söneceğinden korkarlar, dağılıp gitmeye elverişli hangi türden bir özdür bu? Alışkanlık birincisini dağıtan ikinci bir doğadır. Peki, doğa nedir? Neden alışkanlık doğal değil öyleyse? Özün (doğa) ilk alışkanlık olmasından korkuyorum, alışkanlığın ikinci doğa oluşu gibi.

❖ İnsan için en önemli davranış, tüm yaşam boyunca geçerli bir uğraş seçebilmesidir: Bu konuda olasılığın etkisi vardır. Alışkanlık insanı duvarcı, er, yapı işçisi yapar. “Bu iyi, becerikli bir yapı işçisidir,” denir. Bir de erlerden söz edilmek istendiğinde, “Bunlar gerçek ataklıklar,” diyen de çıkar. Ötekiler ise tersini sürer ileri: “Savaşta daha sarsıcı bir nesne yoktur, insan kalıntıları bir yüz karasıdır.” Oysa çocuklukta bu uğraş çok övülürdü. Ötekiler çok yerilirdi, öyle söylenirdi. Alışkanlık doğadan dolayı sevilir, çılgınlıktan korkulur, doğrusu budur. Bizi iğneleyen şu sözlerdir: İnsan davranışlarıyla suç işler. İşte böylesine büyüktür

gücü alışkanlığın, doğanın insanlara yaptığı, insan durumlarına yüklenir.

Kimi ülkelerde bütün kişiler duvarcıdır, kimilerinde erdir vb. Oysa doğanın böyle tek düzenli olmadığı kuşku götürmez, etkiyi yapan alışkanlıktır, doğayı (insanı) yöneten odur, arada bir ona üstün geldiği de olur, insanı kendi içgüdüğü içinde sımsıkı tutar. İyi ya da kötü her alışkanlık dikbaşlılığa yol açar.

❖ Düşünceler: Ne varsa birdir, ne varsa değişiktir (turlü turlü). Ne çok nitelik vardır insan özünde! Ne çok uğraşı! Bunlardan gelişigüzel alınan biri, övüldüğü duyulandır çoğu zaman! Çok iyi düzenlenmiş bir sürüm.

❖ Yırtıcı, savaşçı bir ulus pusatlar içinde geçen bir yaşamı yaşamaya değer görür (Livius). Onlar ölümü barıştan çok severler. Başkaları ise ölümü savaştan çok sever: İki görüş de yaşama yeğ görülebiliyor. Bu yüzdendir onda sevginin böylesine güçlü, böylesine doğal oluşu.

❖ Önyargı, yanılgıya götürür. Tüm insanların yalnızca araç üstüne düşünüp sonucu düşünmediklerini görmek de çok acımasıdır. Bütün kişiler kendi işinin gerektirdiği gibi düşünür, oysa alın yazımızı belirleyen, etken uğraşın, anayurdun uygun seçimidir.

❖ Ne çok acı verir kişiye Türklerin, sapkınların, inançsızlık yolunda atalarının ardından gittiklerini görmek. Bunun tek nedeni her birinin benimsediği önyargının, en iyi olduğunu sanmalarıdır. Bu önyargıdır her birine yapacağı işi gösteren; çilingire de erlere de.

❖ **Kişinin Özü** – İki olay öğretir insanlara özlerini: İçgüdü, bir de deneme.

❖ Büyüklük ile acı... Kişinin görüşü ne denli değişik türde olursa o denli büyüklük, alçaklık bulup çıkarır ortaya. Basba-yağı bir insan yığını – hani daha üstün geçinenler. Bilgeler şaşkın şaşkın bakarlar bu insan yığına. Hristiyanlar da bilgelere bakar şaşkın şaşkın...

❖ İnsanın büyüklüğü, yoksulluğunu bildiğinden dolayı, öyledir. Bir ağaç yoksulluğunu bilmez.

❖ İnsan kendini mutsuz saydığı sürece mutsuz olur. Oysa insan mutsuz olduğunu bilince büyük oluyor.

❖ İnsan yıkılmış, çökmüş bir ev değil, bu yüzden duygusuz mutsuzluk yoktur. İnsan ancak “Ben bilen, gören kişiyim,” dediğinde mutsuzdur.

❖ İnsana büyüklük sağlayan, düşüncedir.

❖ **Düşünen Kamış** – Ben değerimi gövdemle kapladığım yerde değil düşüncelerimin düzeninde arayabilirim. Buyruğum altında ülkeler bulunsa bile bundan daha büyük olamazdım. Enginliği yüzünden kuşatıyor beni evren, yutuyor bir toz gibi, ben de düşüncelerimle kuşatıyorum onu.

❖ Bir kamıştır insan, pek güçsüz yapısı ile; ancak düşünen bir kamış. Pusatlarla donanması gerekmez evrenin onu ezmesi için: Bir buğu, bir su damlası yeter onu öldürmeye. Oysa bir ezivereydi insanı evren, daha soylu olurdu onun öldü-

rüldüğünden, insan biliyor öleceğini, evrenin insana olan üstünlüğünü de biliyor, oysa evren bunların bir tekini bile bilmiyor.

Bizim bütün önemimiz düşünceden kaynaklanır. Bundan geliyor bizim kendimizi büyük görüşümüz. Bizi doldurmayan uzamdan, zamandan değil. Öyleyse iyi düşünmeye çalışalım: Ahlakın ilkesi budur işte.

❖ Ben elsiz, ayaksız, başsız bir insan düşünebilirim (deneme bize başın ayaklardan daha önemli olduğunu öğretiyor). Oysa düşüncesiz bir insan düşünemem. Düşünsem de ancak bir taş ya da yırtıcı bir hayvan düşünürüm.

❖ İnsan düşünmek için yaratılmış besbelli; onun bütün önemi, tüm kazancı budur; görevi de düşündürmektir, kendi varlığına yaraşır nitelikte.

❖ Sonsuzluk, hiçtir. Tinimiz sayı, zaman ve uzamın bulunduğu gövdenin içine fırlatılmıştır; o, bu konuda düşünüyor ve buna doğa, gereklilik adını veriyor, başka bir nesneye inanmıyor.

❖ Biz, önümüzü görmemek için yaptığımız uçuruma doğru hızla, kaygısızca koşuyoruz.

❖ İnsanı yetersiz kılan duyarsızlık değil, darmadağın olmuş bir yapı değil, insanın yalnızca *gören ben'im* demesidir.

❖ Usumuz bizi, herhangi bir kılavuzdan daha görkemli bir halde yönlendirir, kılavuza boyun eğmeyen mutsuzdur, usa boyun eğmeyen delidir.

❖ Bütün bu yetersizlik kendi büyüklüğünü kanıtıyor, o büyük bir efendinin zavallılığıdır, tacından olmuş bir kralın zavallılığı.

Bu yetersizliği bizi yakalayan, sıkboğaz eden görünüşüne karşın bizi yücelten, egemenlik altına alamadığımız bir güdümüz de vardır.

❖ İnsan varması gereken aşamayı bilmiyor. İnsanın yanıldığı ve bir daha bulamayacağı gerçek yerinden düştüğü besbellidir; insan bu yeri hep tedirginliğin yoğun karanlıklarında arar ve eli boş kalır.

Şimdi düşüncenin düzenlenmesini istemek gerekiyor, ana nedenin, varılmak istenen ereğin kavranılması için.

❖ *Düşünce* – İnsanın bütün önemi düşüncededir. Ancak bu düşünce nedir? İnsanın deliliği gibi! Düşünce az çok insanın yapısı karşısında olağanüstü, karşılaştırılmaz bir durumdadır. Evet, insanın yermesi gereken birtakım özel eksiklikleri olacaktır. Ancak onların pek gülünecek bir yönünün olmadığı da belli.

Ne büyüktür insan kendi özü ile! Ne aşağılıktır bu eksiklikleri yüzünden.

❖ *İkili Konuşma Yoluyla Düzen* – Ne yapabilirim? Karanlıklar görüyorum dört bir yanda. Bir yokluk olduğuma mı inanayım, bir Tanrı olduğuna mı? “Bütün varlıklar deviniyor, birbiri ardından gidiyor üstelik.” – Aldanıyorsunuz. O vardır...

❖ Ne? Siz söylemediniz mi göğün, kuşların Tanrı’yı kanıtladığını? Yok! Dininiz de öyle demiyor mu? – Yok!

2. BÖLÜM

İNSANIN YAPISI

❖ Bilmez insan hangi yöntemle yeniden düzene gireceğini: Yanılmış, ayrılmış gerçek yerinden, onu bir daha bulamayacak artık. Arar durur yerini dört bir yanda, yoğun bir karanlıkta, büsbütün tedirgin, büsbütün boşuna...

❖ Biz, gerçek gücümüzden yola çıkarak erdemli bir düşünce sürmeyiz ileri, iki karşıt ağırlık arasında sıkıştığımız için baskı altında duraksarız. Karşı yönlerden esen iki yel arasında dik durmaya çabalayışımız gibi. İki ağırlıktan birini bırakır, ötekine doğru düşeriz.

❖ Us ile tutkular arasında bir içsavaş vardır insanın: Yalnız us olaydı, tutkular olmayaydı.

Yalnız tutkular olaydı, us olmayaydı.

Oysa şimdi ikisi de var, kişi savaşı edemez artık, biriyle savaşırken ötekiyle barış içinde bulunması gerekir: İşte böyle bölünmüş insan, kendi kendisiyle düşmüş çelişmeye.

❖ İnsanın büyüklüğü (yüce gönüllülüğü): Büyük bir varsayımımız var insan tını üstüne, onun yenilmesine, ona saygı gösterilmemesine dayanamayız doğrusu: İşte bu saygıya dayanır insanın bütün mutluluğu.

❖ Ağır basar, bütün mutsuzluklara karşı, kendini beğenmişlik, kaldırır onları ortadan. Az bulunur bir devdir o, apaçık

görülen bir yanılsamadır. İnsan indirilmiş oturduğu yerden, tedirginlik içinde arar durur yerini (koltuğunu).

Budur işte bütün insanların yaptığı. Bırakın bizi arayalım, belki bir bulan vardır onu...

❖ *Sav* – Varlığımızı yerme bir ölümdür yokluk uğruna, varlığımıza karşı hınç duymadır.

❖ *Uğraşilar* – Öyle bir tadı vardır ki ün kazanmanın, hangi konu (nesne) ile bağlanırsa bağlansın sevilir, ölüm olsa bile...

❖ Ün tutkusudur insanın büyük zaafı, insan toprak üzerinde ne denli çok durursa, sağlığını ne denli iyi korur, beğencine olağanüstü bir ilgi gösterirse, olgunluğunun da apaçık belirtisi olur bu durum ayrıca. Oysa insanlara saygı duymayan kimse kıvançsız demektir. İnsan usuna, yeryüzündeki gücü ölçüsünde, büyük bir değer biçmeyen, insan usunda yararlı bir yer bulunmayan kimse de kıvançsız demektir. Us evrende en güzel varlıktır, onu kimse yolundan saptıramaz: İşte insan yüreğinin en söndürülmez niteliklerinden biri de budur.

❖ *Haksızlık* – Kendini beğenmişlikle yoksunluk birbirine bağlıdır, işte bu olağanüstü bir haksızlıktır.

❖ Biz öylesine kendimizi beğenmişleriz ki yeterli sayıda olmasak bile, bütün dünyaca beğenilmek, bizden sonra geleceklerce de bilinmek isteriz. Yine öylesine yararsız kimselelerimiz ki çevremizi saran beş-altı kişinin saygısı bize kıvanç verir, aşırı beğeni verir.

❖ Düşüncelerimi bir yere yazarken yanıldığımı anlarım. Düşüncem güçsüzlüğümü anımsatır bana. Şu, bütün kısacık süreler içinde unuttuğumu, unuttuğum düşüncelerim gibi daha nicelerini öğretir bana. Benim de bütün direndiğim, yokluğumu öğrenmektir.

❖ Biz olayları yalnız başka bir yönden değil, başka bir gözle de görürüz. Biz, onlardan, onları birbirinin özdeşi sayacak kadar uzağız.

❖ İnsan ne melektir, ne hayvan; mutsuzluk melek olmak isteyen hayvan yapar.

❖ Bir uçuruma doğru kaygısızca koşuyoruz; sonra dönüyor, koştüğümüz uçurumu görmemek için engeller oluşturuyoruz.

❖ Tanrı'yı düşünmek istersek, bizi saptıran, başka bir nesneyi araştırmamıza, düşünmemize yönelten bir engel yok mu? İşte bize doğumumuzla gelen kötü yanımız budur.

❖ Tanrıtanımazlık belli bir aşamaya değin güçlü bir anlayış yetisinin belirtisidir.

❖ Kendini beğenmişliğimiz, tutkularımız ve yanılmalarımız içinde doğal olarak bizi egemenliği altına almıştır. Ondan söz edilirken unutuveririz yaşamı da barışı da.

❖ *Saçmalık* – Oyun, av, başkalarını görmeye gidiş, bir de bitmeyen ün özlemi.

❖ Yaşamdan aldığımız sevincin hoşluğu duygusu, bir de gerçek olmayan sevincin (barışın) saçmalığını bilmeyiş süreksizliğe götürür.

❖ Neden sınırlıdır bilgin? Ya gövdemin kocamanlığı? Neden yüzyıl sürüp giderim de bin yıl sürüp gidemem? Doğa hangi nedenle bana böyle ölçüp biçmeyi, bu sayıyı seçmeyi, başkalarını seçmemeyi verdi? Oysa sayıların sınırsızlığında bir neden yok da, öteki varlıkların daha önce seçilmesi için var mı?

❖ **Saçmalık** – Sevginin nedenleri, etkileri: Kleopatra...

❖ İnsanın saçmalığını, kökünden öğrenmek isteyen kimsenin sevginin de nedenlerini, etkilerini incelemesi gerekir. Onun ana nedeni “bilmediğim bir nesne”dir (Corneille), etkileri ise korkunçtur. Bu “ne olduğunu bilmiyorum” öyle çetindir ki kimsenin gücü yetmez onu bilmeye, odur bütün yeryuvarlağını, ilhanları, orduları, bütün evreni kımıldatan.

❖ Kleopatra’nın burnu: Daha kısa olaydı, evrenin yüzü bambaşka olurdu.

❖ Uçuşların gücü: Hep onlardır savaşları sürdüren, anlayış gücümüzün önleyici girişimlerini engelleyen, gövdemizi yutanlar...

❖ **İnsanın Alçalışı** – Hayvanlara taparcasına boyun eğmek.

❖ Ne çok varlık (krallık) vardır bilmediğimiz.

❖ Bizi azıcık avutan, azıcık da saptırıyor.

❖ Bir kimsenin yaşamak için yeterince olanağı bulunsaydı evinde oturmanın mutluluğuna varır, evini barkını bırakıp denize açılmaya, kale kuşatmaya gitmezdi...

❖ *Akıp Gidiş* – Ne korkunçtur elimizde bulunan bütün nesnelerin akıp gittiğini sezmek...

Eyüp ile Süleyman insan yoksulluğunu en iyi bilmiş, ondan en iyi şekilde söz etmişlerdir. Biri –en mutlu, öteki– en mutsuz. Biri –sevincin boşluğunu, öteki– acının gerçekliğini deneyile bilerek.

3. BÖLÜM

DAĞILMA

❖ Bütün yoksulluğuna karşın bir de mutlu olmak istiyor insan, üstelik mutlu da değil, bunu isteyecek durumda da değil hani. Peki, hangi yöntemle işe başlayacak? Doğru bir iş yapmak için ölümsüz olmak gerekirdi, oysa bu yüzdendir onun düşmüşlüğü, bu konuda bir bilgi (düşünce) edinemediğindendir yıkılışı...

❖ İnsanların ölüme, yoksulluğa karşı bir iş gelmiyor ellerinden, bilgisizlik içindeler, bu yüzdendir yıkılışları; mutlu olmak için bir düşündükleri yok bu konuda.

❖ İnsan yaşamının yoksulluğu şu nedeni koymuş ortaya: İnsanlar da bunu öğrenmiş, dağılmayı seçivermiş...

❖ Bir topun ya da bir tavşanın ardından koşar durur insanlar, bu kralların da eğlencesidir düpedüz.

❖ Yaşadığımız çağa dayanamayız bir türlü, hep yavaş adımlarla gelen geleceği düşünüyoruz, ivedilik veririz geleceğin akışına, saklamak için geri çağırırız geçmişi, çökmüş, yitmiş gitmiş de ondan... Böylesine ustan yoksunuz işte, kendi gerçeklerimizi, bizim olanları düşünmeyiz bir türlü, anlamsız saçmalıklara dalarız, derin derin düşünmeden uçup gideriz.

❖ Bizi sıkan, önümüzde olanlardır çoğunlukla, bize acı çektirdiğinden dolayı gözümüzden bile sakınırız onu, bize güzel görünüyorsa yanılmışız demektir, geçip gidenleri görmede. Biz gelecekle katlanılır duruma getirmek isteriz şimdiyi, bu yüzden onu düzene koymaya gücümüzün yetmediğini düşünürüz, evet, bir kez bile ona ulaşamayacağımızı düşünürüz boyuna. Her kişi kendi düşüncelerine bakar: Bütün geçmişle ya da gelecekle uğraşır, onu yakalamak için sürdürür düşünme eylemini durmadan. Çağımızı düşünmeyiz, ondan bir nesne alıp öğrenerek, geleceğe eklessek bile. Şimdiki çağ ereğimiz değildir: Geçmişle şimdiki çağ araçlarımızdır, yalnız gelecektir ereğimiz. Böyle yaşamıyoruz, yaşamayı umuyoruz, biz mutlu olmaya çalışan kimse-leriz, oysa bu durumumuzu korudukça mutsuz olacağımız besbelli, kaçınamayız ondan.

❖ Bir uçuşuma doğru koşuyoruz düşüncesiz, kaygısız. Bir engel koymuşuz önümüze, sakıncayı görmeyelim, durumu anlamayalım diye.

❖ *Düşünmeyiş* – Ölümü düşünmedikçe, ölüm düşüncesinden daha kolay katlanılır ona, bir korku içinde değilse kişi.

❖ *Yoksulluk (Acı)* – Bizi yoksulluk (acı) içinde avutan biricik nesne onu düşünmeyıştır, en büyük mutsuzluğumuz da odur oysa.

❖ *Tedirginlik* – Bir er, bir tarımcı, yorgunluktan yakınır durursa bir iş göremeyecek durumdadır demek.

Gerçekliği ararken içimizde kuşkuculuğu buluruz, mutluluğu ararken mutsuzluğu, ölümü buluruz. Biz yeterli de-

ğiliz, gerçekliği, mutluluğu isteyemeyiz, biz ne gerçekliğe, ne de mutluluğa elverişliyiz. Kendimizi cezalandırma, hangi yükseklikten düştüğümüzü gösterme isteği el çekmiş bizden.

❖ *İnsanın durumu* – Uçarılık, can sıkıntısı, tedirginlik...

❖ Bizim durumumuz gerçekten mutlu olsaydı, bizi bu düşünceden döndürme gereği duyulmazdı doğrusu.

❖ *Bilgeler* – Biz, bizi dışa göre yöneten nesnelerle (olaylarla) doluyuz. İçgüdümüz yüzünden mutluluğumuzu dışımızda arama gereği duyarız. Tutkularımız kımıldatacak bir nesne bulamayınca bizi dışa doğru iter. Dış nesneler (olaylar) bizi kendimizden çıkarmaya uğraşırlar. Biz onları düşünmesek bile yine çağırırlar bizi. İşte böyle çekmiş söylevi bilgeler düpedüz: Kendinize dönün, orada bulacaksınız kurtuluş yolunu – bilgelerin inandığına da bilgelere de inanılmadı, koca boş kafalılar, deliler.

❖ *Etin Tutkusu, Gözlerin Tutkusu, Bencillik vb.* – Bunlar nesnelere üç türlü düzen verir: Eti, tini, istemi. Ete özgü olan varlıklar, krallardır: Onların varlığı (konusu) gövdedir.

Aşırı ilgi duyanlarla aydınlar: Onların konusu da tindir (varlığı tindir).

❖ *Bilgeler* – Onların konusu (varlığı) doğrudur.

❖ Aşırı tutkuya kapılanlar üç ayrı inanç yolu yarattı, bilgeler de bu üç aşırı tutkuya sahip olanlardan birinin yaptığını yaptı, başka bir şey değil.

❖ İnsan ne melektir ne de hayvan. Ondan melek yapmak isteyen, hayvan elde edip mutsuzluğun yolunu tutar.

❖ İnsan ün ardından koştukça aşağılık sayarım onu, alçak-gönüllü oldukça saygı duyarım ona. Kavranılmaz bir dev olduğunu anlayınca ya değin ona karşı direteceğim.

❖ *Gerçek İyiye Arama* – İnsanların çoğu mutluluğu zenginlikte, nesnel bollukta ya da eğlencede bulur. Bilgeler ise tüm bu eğilimlerden uzak kalmayı, kendi görüşlerine uygun bir düşünce ortamı sağlamayı isterler.

❖ Bilgeler insanın yüceliği ve düşkünlüğü gibi iki durumuna dair bir görüş sergilememişler.

Onlar salt yücelikten gelen devinimler üzerinde durmuşlar, oysa bu salt yücelik bir insan oluşumu değil. Yine onlar salt düşkünlükten gelen devinimleri istemişler, oysa salt düşkünlük de insan durumu değildir. Düşkünlükten kaynaklanan devinimler gereklidir, ancak bu da doğadan gelen biricik düşkünlük değil, tersine yanılgılar yüzündendir. Burada çakılıp kalmanın gereği yok, yüceliğe yönelmeli. Yücelikten gelen devinimler de gerekli, bağışlanmak için.

❖ Şaşar kalır çocuklar, arkadaşlarının birine saygı gösterdiğini görünce.

❖ *Stoacılar derler ki* – Kendi kendinizi denetleyin; kaygıdan, sıkıntıdan kurtulursunuz. Bu doğru değil.

❖ *Başkaları derler ki*: Dışa dönün, mutluluğu dışınızda arayın, kıvanç duyarsınız. Bu da doğru değil. Bunların kaynağı sağlıksız durumlardır.

- ❖ Mutluluk insanın ne içinde ne de dışındadır, Tanrı'dadır, bu nedenle dışımızda olan, içimizdedir.
- ❖ *Haksızlık* – Başa bir haksızlık yapmadan tutkuyu ortadan kaldıracak bir araç bulamadınız.

4. BÖLÜM

İNSAN TOPLUMUNUN BİÇİMLERİ

❖ Haksızlık Üstüne Betik'te şu pek güzel olay dile geliyor, bunu yeni doğan bebekler bile benimser böyle: Gönüldeşim, sen dağın bu yamacında doğdun, senin büyük kardeşinin (ağabeyinin) bunları benimsediği de doğrudur.

Öyleyse beni neden öldürüyorsun?

❖ Neden beni öldürüyorsun? Nasıl? Sen suyun öte yanında oturmuyor musun? Gönüldeşim, sen bu yanda oturaydın ben cana kıyıcı olurdum, bu da haksızlık olurdu düpedüz, seni bu yüzden öldürmek için oysa sen öte yanda oturuyorsun, ben de yürekli bir kişiyim, haa o doğru işte...

❖ *Benim-Senin* – Şu yoksul çocuklar bu köpek bizimidir diyor, bu da güneşte benim yerimdir: İşte bütün yeryüzünde haksız ele geçirmenin başlangıcı örneği...

❖ *Doğruluk* – Alışkanlık güzelliği yarattığı gibi, doğruluğu da yaratmıştır.

❖ Siz, çocuklar gibi davranmayı bilmezseniz, bilgelik sizi çocukluk evresine götürür.

❖ Kuralların genel geçerlilikleri, günlük işlerin düzenlenmesini sağlayan ülke yasalarıdır, bunların hepsi başka uygulamalar gündeme gelince, oy çoğunluğuna dayanır. Peki, bu

nereden geliyor? Bunu sağlayan güçten. Bu yüzden, kral, bakanlarını seçerken oy çoğunluğuna değil, başka yerden aldığı güce dayanır.

❖ **Doğruluk ile Güç** – Doğru olanın ardından gidileceği doğrudur, en güçlü olana uyulması da gereklidir. Doğruluk güçsüzdür, güce başvurmaz, doğruluktan yoksun güç zorbalıktır. Doğruluk, kötü insanlar hep olduğundan, gücü de olmayınca, pek çok çelişkiye düşmüş. Güç doğru olmazsa ondan yakınılır. Doğrulukla güç birleşmeli, böyle güçlü olan doğru olur, bu yolla gösterir etkisini gereğince.

❖ **Erk**, evrenin kraliçesidir, kanısı değil. Ancak kanı güçten yararlanır. Kanıyı erk yaratır. Yumuşaklık bizim kanımıza (inancımıza) göre güzeldir. Neden? O yapayalınızdır, ip üstünde oynamak ister. Ben halktan gelen daha güçlü bir kandırmacayı ortaya çıkarmak isterim, halk yumuşaklığın pek de elverişli olmadığını söyler.

❖ **Kuruntu ile kanı üstüne kurulmuş bir egemenlik** ancak bir süre gösterir etkisini, oysa beğenilen, istenen bir egemenlik olan erkin egemenliği, boyuna sürdürür kendini. Bu yüzden kanı, evrenin kraliçesi, erk ise zorbasıdır.

❖ **Bir geminin yönetimini üstlenmek** esenlik içindeki evinden ayrılıp yolcular arasında oturmaya benzemez.

❖ **Halkın Sağlam Düşünceleri** – Kötülüklerin en büyüğü iç savaşlardır. Yararlılıkların karşılığı ödenmek istenince bütün kişiler bu kazançların önemli olduğunu söyleyeceğinden bu iç savaşlar da kaçınılmaz olur. Gerçek yıkım bir delibaştan

korkmaktır, o doğuştan kazandığı ayrıcalığı izlemek ister, o ne öylesine büyük, ne de öylesine çekilmezdir, korkulmaz ondan.

❖ Neden çoğunluğun ardından gidilir? Daha mı çok usu vardır? Yok, daha güçlü de ondan. Neden eski yasalar, eski inançlar özlenir? Daha mı sağlamdırlar? Yok, onlar biricik olanlardır, bize değişik düşüncede olmak için tek bir kolaylık bile sağlamazlar da ondan.

❖ Bir yasanın verilen yargıdan daha kapsamlı olması gerekir, o da bütün kişilerin oy birliğidir. Genel seçim yetkesi, çoğunluk istemenin ifadesi olamaz, bütün yurdun onu istemesi gerekir. Bu yüzden çok küçük bir azınlığın karşı koyuşu onu işe yaramaz hale getirip bir yana atmaya yeter. Bir oylamaya katılmayış bütün seçim düzenini yıkıma götürür, böylesine bir karşı koyuştur işte.

❖ Kralların güçlülüğü halkın usu ile deliliği üstüne kuruludur – daha çok deliliği üstüne. Evrenin en büyük, en önemli olanağı güçsüzlerin temelde, bu temelin de olağanüstü bir güven altında oluşudur, evet, halkın güçsüz oluşundan daha güvenli bir nesne yoktur. Sağlam bir us üstüne kurulan, çok kötü kurulmuş demektir, söz gelişi bilgeliğin değer gömüsünde (değer varlığı) olduğu gibi.

❖ *Ana Nedenlerle Etki* – Tutkululukla erk bütün insan davranışlarının kaynaklarıdır: Tutkululuk istençli davranmayı, erk istenç dışı davranmayı sağlar.

❖ Olayı gördüler de nedeni görmediler (Augustinus)...

- ❖ Muhammed'in yaptığını her insan yapabilir, çünkü o hiçbir tansık göstermemiş, bilinmeyi bildiren olmamıştır. Oysa İsa'nın yaptığını kimse yapamaz.
- ❖ İnsanın gerçek doğası, onun gerçek esenliği, gerçek erdemi ve gerçek din, bunlar bilgisi ayrıışmayan varlıklardır.
- ❖ Doğanın Tanrısız bir görünümü olduğunu gösterebilecek yetkinlikler vardır; yanlış doğanın yalın bir görünüm olduğunu göstermek istemektedir.
- ❖ İnsan, Tanrı için yaratılmamışsa mutluluğu Tanrı'da bulmasının gereği nedir? İnsan Tanrı için yaratılmışsa Tanrı'ya karşı direnmenin anlamı nedir?
- ❖ *Yıkılmış Doğa* – İnsan, kendi varlığının özü olan usuna göre davranamıyor.
- ❖ Gerçek din bize büyüklüğü ve zavallılığı öğretmekteydi, bizi saygıda, saygısızlıkta, sevgide ve kıskanmada yönlendirmeliydi.
- ❖ Bir dinden çok uzaklara götürür gibi görünen bütün aykırılıklar, beni hızla gerçeği kavramaya itti.
- ❖ Ölümsüz varlık, bir kez var olandır.
- ❖ Tanrı'yı duyan gönüldür, us değil; inanç Tanrı'yı gönülde duymadır, us'ta değil.

❖ **Büyüklik** – Yöntem iç içe gelişen etkiler gibi, kişiye büyüklük sağlar. Kişi tutkudan böyle güzel bir düzen kurmuştur işte.

İnsanlığın büyüklüğü kendi tutkusu içindedir. İnsan ondan olağanüstü bir düzen çıkarmayı bildi ve ondan bir gerçeklik görünümü yaptı.

❖ **İnsanın Anlatımı** – Bağımlılık, bağımsızlık isteği, gereksinimler.

❖ **Süreksizlik** – Nesnelerin türlü türlü nitelikleri, tinin de türlü türlü eğilimleri vardır. Tine sunulandan başkası pek yalınç değildir. Tinin bir konu karşısında tutumu da basit değildir. İşte bundan dolayıdır bir nesneye ağılandığı ya da gü-lündüğü...

❖ **Süreksizlik ve Bambaşkalık** – Yalnız kendi görevi için yaşamak ve dünyanın en güçlü devletini yönetmek; bunlar birbirine karşıt olaylardır. İşte bunlar büyük Türk padişahının kişiliğinde birleşmiştir.

❖ **Çelişmeler** – Kişi yaradılışından dolayı inançlıdır, inançsızdır, utangaçtır, atılgandır.

❖ **Pek Çok ile Pek Az Şarap** – Ona bir nesne bile vermeyin, o gerçeği bulamaz; pek çok verin ona, yine öyledir olacağı.

❖ **İki Uç ve Orta** – Çok hızlı ya da çok yavaş okuyunca bir nesne bile anlaşılamaz.

❖ İnsan gençken iki yargıda bulunamaz, yaşlanınca da öyle. Bir konuda yeterince düşünmeyen, ona yüzeysel bakan kimse, o nesne karşısında şaşırır, yanılgıya düşer.

❖ Oluşturduğu yapıtı sonradan gözden geçiren kimse bu nesnenin çekimine kapılır (etkisi altında kalır), dalar ona uzun boylu, anlamaz olur onu artık. Tablolara çok uzaktan ya da çok yakından bakınca böyle olur çoğunlukla, oysa dosdoğru bir yer vardır duruş yeri dediğimiz: Öteki yerler ya yakın, ya uzak, ya yüksek ya da derindir. Resim sanatında bunu belirleyen bakış açısidir. Gel ki gerçeklikte, aktörede bunu kim belirlesin?

❖ İnsan doğasında ilerleme yok; geliş-gidiş vardır. Sağlık bozulunca yükselen ateş, donma ve yanma evrelerini de birlikte getirir, donan yanar, yanan donar. Soğukluk da öyledir, sıcaklığı yüksektir yanan bir nesne gibi. İnsan buluşları eş durumunda geçer çağdan çağa. Genelde böyledir dünyanın en iyisi ile kötüsü.

❖ Bir kişi için en iyi olan, en doğal olandır. (Seneca)
İyi bir anlayış gücü için birazcık bilim yeterlidir. (Seneca)
Büyüklerin sevinci insanları mutlu yapabilmek içindir.
Zenginliğin gerçek anlamı da cömert olmaktır.
Her nesnenin özüne göre araştırma yapmalı: Güçlü oluşun özü bir sığınak, bir koruyucu olarak kalmasıdır.

❖ İsviçreliler kendilerine soylu halk denince yerildiklerini sanırlar, büyük işler görececek yeteneklerini ortaya koymak is-

tediklerinde soylarının kentli bir kuşaktan geldiğini kanıtlamaya kalkarlar.

❖ İnsan öyle mutluca düzene konmuş ki gerçek için doğru bir tek ilke yok onda, oysa yanılma için öngörülmüş neler neler var. Bırakın bizi gidelim olabildiğine... Oysa bu yanılmanın ana nedeni, duyularla us arasındaki savaştır.

❖ Bir bakın nereye götürüyor bizi doğal bilgiler: Onlar doğru olmasaydı, insan alçalmaya yol açan şu gerçek nedeni bulurdu: İnsan bu iki durumda da alçalmaya doğru itilmiştir. Bu bilgilere inanmaksızın insan bir nesneyi bile gerçekleştiremez... Ben şaşırtacak ölçüde başka bir konuyu insanın gözü önüne sermek isterim: Ona bir mercimek böceği, gövdesinin küçüklüğü içinde daha küçük eşsiz bölümlerin bulunduğunu gösteriyor: Ayaklarda oynaklar, damarlarda kan, kanda özsular, özsularda damlacıklar, damlacıklarda buğular. İnsanın bu en son nesneleri de bir kez daha bölümlere ayırması gerekir, bu tasarımlar içinde tükenir gücü, onun erişmek istediği son nesnenin bizim işlediğimiz olayın konusu olması gereklidir artık: O, belki de varlığın en dıştaki küçük nesnesine ulaştığını düşünecek, ona burada da yeni bir uçurumun bulunduğunu göstermek isterim... İnsan nedir doğanın içinde?

Sonsuzluğa göre bir yokluk, yokluğa göre bir Bütün (evren), yoklukla Bütün arasında bir Orta, sonsuz olan bunlardan da uzak, uçları (extrême) kavramada. Nesnelerin sonu, başlangıcı insan için özüne varılmaz bir gizem içinde ele geçmezcesine saklı. Yutulduğu sonsuzluk gibi içinden çıktığı yokluğu da görme gücünden yoksundur insan...

❖ Bu sonsuz uzayın bitmeyen sessizliği beni korkutuyor.

❖ *İnsanın Abuk Sabukluğu* – Bizim anlayış gücümüz kavranabilir nesnelerin düzeni içinde eş seviyededir, doğa alanında gövdemiz gibi. Çevremizin sınırlılığı içinde biz, bütün yeteneklerimizle, şu iki uç arasında ortada durmayı buluyoruz: Duyularımız bu uçlara karşı duygusuzdur. Büyük gürültü sağır, parlak ışık görmez kılar bizi; geniş uzaklık, büyük yakınlık görmeyi engelliyor, ne varsa ya çok uzun ya da çok kısadır, konu muğlaklaşıyor, pek çok gerçeklik şaşkına çeviriyor bizi – ben dörtten dört çıkarılırsa geride sıfırın kaldığını bile anlamayan kimseler bilirim, ilk ilkeler (axiome) bizim için pek açık seçiktir, çok eğlence canımızı sıkıyor, pek çok ses müzikte uyumu bozar, iyi bir uygulamada (müzik çalışmasında) ölçüyü aşma bizi büyüler.

❖ İnsan neyi bilirse, onunla bağlantı kurar. Kendini kuşatan uzamı, sürüp giden zamanı, yaşamak için devinimi, birlikte olduğu öğeleri, ısıyı, besini, havayı, ışığı gereksinir.

❖ *Pyrrhonculuk* – Neyin üzerine kuracak egemenliği altına almak istediği evrenin düzenini? Her insanın şu karmaşıklığa yol açan isteği üzerine mi? Doğruluk üzerine mi? Oysa onu da benimsemiyor. O, bunları benimseseydi insanlar arasında geçerliği olan, bütün nesnelerden daha çok genelliği bulunan; her insan kendi yurdunun törelerine uymalıdır, diyen bu aşırı ölçüleri koymazdı ortaya, kesinlikle: Gerçek doğruluğun parıltısı bütün ulusları buyruğu altına koyacak, yasa koyucular bu değişmez doğruluğun yerinde İranlı-

ların, Almanların tutkularını, kuruntularını örnek olarak almayacaktı. Bu doğruluk evrenin bütün devletlerinde, bütün çağlarda geçerli görülecekti, iklimin değişmesi ile niteliklerinin de değiştiğini gördüğümüz bütün doğruluklar, eğrilikler olmayacaktı. Üç yer enlemi bütün tüzebilimi (hukuk bilimini) yığınların üzerine atıyor (yığınlara bağlı kılıyor), birkaç kullanım yılı içinde bütün temel yasalar değişiyor. Tüzenin evreleri vardır. Saturnus'un aslanlar arasına girişi bize belli bir suçun kaynağını gösteriyor: Sınırları bir ırmak olan ne güzel bir doğruluk! Pirenelerin bu yanında gerçeklik olan, öte yanında yanılmadır. Onlar doğruluğun bu alışkanlıklar içinde değil, bütün ülkelerde benimsenen doğal yasaların içinde bulunduğuna inanıyor. Birtakım doğal yasaların bulunduğu söz götürmez, yalnız bu çürümüş güzel us hepsini birden bozdu: Bizim olan bizim değil artık, bir yapmacıktır (Cicero). Ağır suç işleme senatonun yargıları, halkın genel oylamaya katılması ile yönetiliyor (Seneca). Başlangıçta yüklerin altında eziliyorduk, şimdi ise yasaların altında eziliyoruz (Tacitus).

Bu şaşkınlığın ortaya koyduğu durum şudur: Biri, doğruluğun özü yasa koyucunun yetkisi altındadır, diyor; öteki ise egemen olanın kazancına bağlıdır, diyor; bir başkası ise apaçık olarak, egemenlik alışkanlıkla ilgilidir, diyor. Oysa en kesin olanı şu kanıdır: Doğruluk bunların bir tekine bile değil yalnız usa bağlıdır, kendince doğmuştur, zamanla bağdaşımıdır. Her doğruluğu alışkanlık yaratır demek, böyle benimsendiğinden, yalnız buna dayanmak ondaki yetkinin gizlemcil dayanağıdır. Yetkinin özünü buna değin geri götüren onu darmadağın eder.

❖ Bütün yargımız duygularımıza bağlanışımız yüzünden geri götürülüyor. Düş kurma duyguya benzer, ona karşıt da olur, yalnız çelişkili halleri birbirinden ayırmak elde değildir. Biri çıkar benim duygumu düş kurma sayar, bir başkası kendi düş kuruşunu duygu sayar. Bunun için bir ölçünün bulunması gerekmeliydi. Us kendini bize bırakıyor, oysa bütün yönelmelere de katılabilir, bir ölçü yoktur ortada.

❖ Şaşar kalırım çoğu kez, yeryüzünde kimsenin kendi güçsüzlüğü karşısında şaşmadığını görünce.

❖ Bütün ilkeleri doğrudur Pyrrhoncuların, Stoacıların, Tanrıtanımazların vb. Ama vardıkları sonuçlar yanlıştır, karşıt ilkeler doğrudur da ondan.

❖ *Pyrrhonculuk* – Ben, burada kendi düşüncelerimi belli bir düzene uymadan, ancak büsbütün kuralsız bir yanılgıya da düşmeden sergileyeceğim. İşlediğim konuyu düzensizlik içinde açıklamam, bana göre gerçek düzenin kanıtıdır. Ben bu konuyu belli bir düzene bağlanarak işleseydim, ona karşı çok saygılı davranmış olurdum. Oysa ben, onun böyle bir düzen için yeterli olmadığını göstermek istiyorum.

❖ Platon ile Aristoteles, bir öğretmenin pek alımlı giysisi içinde düşünülür. Onlar da gönüldeşleriyle söyleyip gülen öteki kimseler gibi saygıdeğer yiğit kişilerdi, onlar kendi dağınıklıkları içinde yasalarını, politikalarını ortaya koymuşlarsa, bu bir oyun içindi yalnızca. Bu onların yaşamının en az bilgece, en az ağırbaşlıca bir bölümüydü, en bilgece olan ya-

linç, gönlünce yumuşaktı. Onlar politika üstüne yazmışlarsa bu bir deliler evini düzene koymak içindi, onlar bundan açıkça pek büyük bir konu gibi söz etmişlerse durum böyleydi de ondan. Onlar konuştukları delilerin kral, imparator olacaklarına inandıklarını biliyorlardı.

Onlar bu kişilerin deliliğini elden geldiğince yıkım getirmez kılmak için böyle ilkelere yöneldiler.

❖ Belli bir kurala bağlanmadan bir yapıt konusunda kurala bağlananlara görüş bildirenler, saati olanların olmayanlara yaptıkları gibi davranırlar. Birisi: Saat ikidir, der. Ben de saatime bakar, birine: Senin canın sıkılıyor, ötekine de: Senin zamanın hızla geçiyor, saat bir buçuk, derim. Sonra, bana: Zaman benim için uzadı, diyenlere gülerim ve kendi görüşümü bildiririm: Siz, benim kendi saatime göre davrandığımı bilmiyorsunuz.

❖ Düzensizlik içinde yaşayanlar, düzen içinde yaşayanlar için doğadan ayrılmış, derler. Onlar şu aşağıda anlatılan durumda olanlara benzer: Hani yol alan bir geminin içinde bulunanlar limandaki gemide duranları sürekli olarak deviniyor sanır ya, öyle işte! Dil de özdeş bir etki yapar bu iki durumda. İnsanın bir yargıda bulunabilmesi için sağlam bir görüşü olmalıdır. Liman, gemide bulunanlar için gereken yargıyı veriyor, oysa aktöre için gereken bir limanı biz nereden bulalım?

❖ *İçgüdü ile Us* – Her dogmacılık için kanıtlanabilen, karşı konulmaz bir güçsüzlüğümüz var. Her Pyrrhoncu için alt edilmez bir gerçeklik düşüncemiz de var.

❖ Tanrı'nın var olduğu da yok olduğu da kavranamaz. Gövdeyle tinin birbirine bağlılığı ya da bizim bir tinimizin olmadığı, evrenin yaratılmışlığı ya da yaratılmamışlığı kavranır, anlaşılır türden değildir. Bunun gibi yeryüzüne gelmede bir suçun varlığı ile yokluğu da anlaşılır iş değildir.

❖ Biz gerçekliği yalnız usla kavrayamayız, gönülle de biliriz ayrıca. İlk ilkeleri iki yolla kavrarız, bu bilgi içinde bir bölümü olmayan, yargının onu yalanlamaya uğraşması boşunadır. Yalnız böyle bir ereği olan Pyrrhoncular boşuna uğraşır durur bu konuda. Düşe kapılmadığımızı, ne denli güçsüz olabileceğimizi de usla kanıtlamayı biliyoruz. Bu güçsüzlük, usumuzun çelimsizliğinden dolayı başkasını kanıtlayacak durumda değildir, buna karşılık Pyrrhoncuların ileri sürdükleri gibi bilgilerimizin kesinliği anlamını da içermez bu. Zaman, yer kaplama, devinme, sayı gibi ilk ilkelerin bilgisi vardır, bunlar düşüncemizin bize kazandırdığı öteki bilgiler gibi kesindir. Usun, gönülle içgüdü bilgisine dayanması, bütün öteki düşünceleri onun üstüne oturtması gerekir. Gönül, yer kaplamalarda üç boyutun bulunduğunu, sayıların sınırsız olduğunu sezer, us biri ötekinin iki katı olabilecek iki kare sayının bulunduğunu gösterir. İlkeler sezilir, denklemler çözümlenir, ayrı ayrı yollarda olmalarına karşın ikisinin de kesinliği vardır. Usun ilk ilkelerinin kanıtlanmasını gönülden isteyeceğini söylemek, us buna uygunluk göstermeye kalksa bile, gülünçtür, anlamsızdır; ne de gülünç olurdu gönül bütün kesin us yasalarının bir duygu ile temellendirilmesini us'tan isteyeydi, o da bunu üstüne alsaydı.

❖ **Pyrrhonculuğa Karşı** – Bu olayların (nesnelerin) muğlaklaştırılmadan belirtildiği pek seyrek. Biz onlardan kesinlikle söz eder, bütünün eş yolla anlaşılabilirliğini tasarlarız. Oysa biz bu yolda, bir kanıtımız olamamasına karşın bile bile yaparız bu tasarımı. Bu sözlerin, adı geçenlerin, durum el-verdikçe kullanıldığını çok iyi görüyorum. İki insan, gördükleri bir gövdenin duruş yerini değiştirirse ikisi de, bu işte özün dışı vuran görüntüsünü olduğu gibi, eş sözlerle anlatır, gövdenin devindiğini söyler boyuna. İşte bu tekbiçimlilik iş uygulamaya dökülünce, düşüncelerin tekbiçimliliği üstüne kesin bir sanıda bulunmamıza yol açıyor. Bu yargı, bu konuda, bambaşka sorulardan kalkarak sonuçları başka yöne çevirebileceğimizin bilinmesine, böyle bir düşünceyi ortaya atmamıza kolaylık vermesine karşın, yine de kesin değildir, son durumda inandırıcı da değildir.

Pyrrhoncuların en önemli görüşleri (daha az önemlileri bir yana bırakıyorum) aşağıdaki savlara dayanmaktadır: Bizim inancın, yaradılışın dışında doğuştan gelen, içimizde duyduğumuzu saydığımız ilkelerin geçerliliği konusunda sağlam bir güvencemiz yoktur. Bu doğal duygu gerçeklik yolunda inandırıcı bir kanıt değildir. İnancın dışında bir kesinlik yoktur da ondan. İnsan iyi bir Tanrı ya da kötü bir şeytan (demon) eliyle, şöyle olurundan, yaratılmış olsa bile yine bu konuda bir kuşku vardır, bu ilkeler kaynaklarına uygun mu, değil mi; onlar doğru mudur, yanlış mıdır ya da kesin midir diye... Dahası var: Bu konuda inancın dışında kimse-nin güvencesi yoktur, uyanık mı, uyuyor mu diye. İnsanın uykuda da birtakım algıları olabilir, bunları gerçek uyanıklığın içindeymiş gibi sanır uykudan kalktığında. Yer kaplama-

ları, biçimlenmeleri (nesneleri), devinmeleri gördüğünü sanır insan, zamanı aştığını sanır, karıştırır işi, yanılır, bunların gerçek uyanıklığında olduğu yargısına varır. Bütün yaşamımızın yarısının uykuda geçtiğini de söylemeliyiz doğrusu –biz uykuda ne denli iyi düşünmek istesek bile– gerçeklik üstüne bir düşüncemiz yoktur. Öyle ki bütün duygularımız kuruntular içindedir.

Kim bilir, içinde uyanık olduğumuzu sandığımız yaşamın öteki yarısının, uyandığımıza inandığımız uyku türünden bir yaşam olmadığını? O, altüst olmuş bir evrende yaşamaya inandığından, bu arada başka düşlere de kapılmış olabilir. Sık sık görüldüğü gibi, düşleri elden geldiğince birbiriyle bağdaştırmış, bir de uykuda kendi başına yapayalnız kalmış olursa kim kuşkuya kapılır bundan? İnsanın sık sık düşe kapıldığı da sanılır, bir düş bir başkası üstüne konur kat kat yapılır, içinde yaşanıp kendimizi uyanık sandığımız yaşamın yarısının bir düş olması da olasıdır, belki de başka bir düş gelmiş, örtmüş onun üstünü, biz ölümle uyanmışız bir düşten, doğrunun, iyinin ilkelerini de bu ölüm denen doğal uykuda bulmuşuz belki. Ayrıca, bunlar kendimizi uyanık sandığımız bir evrede, bizi tedirgin eden türlü türlü düşünceler, yalnızca kuruntu olanlar, gerçek düşlerimiz içinde ortaya çıkan zamanın yanıltıcılığına, boş sanılara benzemiyor mu?

Bunlar bir yanın ya da öteki yanın ana düşleridir.

Ben önemsiz savları, sözgelişi Pyrrhoncuların alışkanlığın, eğitimin, aktörenin, ülkelerin etkilerine karşı olan savlarını, geleneklere bağlanan büyük insan yığınlarını baştan çıkaran, buna benzer öteki konuların hepsini bir yana bırakıyorum. Onlar dogmalarını boş dayanaklar üzerine kuruyor, oysa bunlar yine Pyrrhoncuların pek ufak bir üfürmesiyle dağıtılıveriyor. Bunların düşünceleri üstüne pek inandırıcı

bir nesne olmasa bile onların yapıtlarını görmek yeter, pek kolay anlaşılır, bir kanıya varılır, belki de pek çok kanıya varılır onlar üstüne.

Ben, dogmacıların iyi bir inanç içinde, doğruyu söylemek gerekirse, doğal ilkelerden kuşkulanılmaz diyen anasavı üzerinde duracağım. Pyrrhoncular kaynağımızın kesinliği üstüne olan bir sözle bu sava karşı çıkıyorlar, bundan da özümüzün kesin olmayışı ortaya konuluyor. Evren evren olalı, dogmacılar onlara karşılık vermek için uğraştı durdu. Bu yüzden insanlar arasında bir savaş başladı, her kişi kendi yanını tutma gereğinde kalarak ya dogmacılara ya da Pyrrhonculara karşı çatışmaya girdi. Bu arada işe karışmadan yaşamayı düşünen gerçek Pyrrhoncu olacak, işte bu işe karışmamazlık düşünsel kandırmacanın özüdür: Pyrrhonculara karşı çıkmayan kimse gerçekten onlara karşıdır. Pyrrhoncular, kendi kendilerine karşı çıkmazlar da ondan. Onlar işe karışmaz, ilgisiz kalır, bütün dalgalanmalar karşısında yuvalarında oturuverirler.

Bu durumda kişinin neye bakması gerekecek? Ne varsa ondan kuşkulanacak mı? Yoksa uyanık mı, biri onu ısırtıyor mu, yakıyor mu diye kuşkuya dalacak mı? Kuşkulanıp kuşkulanmadığından da kuşkulanacak mı? Var olup olmadığından kuşku duyacak mı? Böyle olgun bir Pyrrhoncuya bunları söyleyecek gücün varlığı ne dile getirilebilir, ne de ben bunu öne sürebilirim. Doğa güçsüz usun yardımına koşuyor, Pyrrhoncuların işi çığrından çıkarmasını önlüyor. Pyrrhoncu karşıt bir görüşü gündeme getirerek gerçekliğin kendi elinde bulunduğunu söyleyecek mi? Üstelik bunu kanıtlayacak yetisi yokken başarabilecek mi?

Peki, kim giderecek bu karmaşıklığı? Doğa, Pyrrhoncuları yanıltıyor, us da dogmacıları...

❖ Hristiyanların Tanrısı geometrik gerçekliklerinin, öğeler (ilkeler) düzeninin ana nedeni olan bir Tanrı olsaydı: Bunu diyen puta tapanların, Epikuroşçuların birkismıdır. O, bilgeliğini yaşam üstünde, insanların iyilikleri üstünde egemen olmaya bırakan, kendisine tapanlara zamanın mutlu sonucu bağışlayacağı bir Tanrı değildir. Bunu söyleyen de birtakım Yahudilerdir.

Oysa o, sevginin, avunmanın Tanrısıdır, o yüreği, tini dolduran bir Tanrı'dır.

❖ Doğru bir kanıt olabilir, yalnız bu kesin demek değildir. Bundan anlaşılan böyle bir kanıtın kesin olarak bulunmadığı, bütün nesnelerin, Pyrrhonculuğun ünü uğruna, kesinlik içinde olduğudur.

❖ Bir tek düşünceyi alıyor, bu sırada iki nesneyi birden düşünemiyoruz. Evrenin yasasına göre pek çok düşünce kuşatıyor bizi, Tanrı'nın yasasına göre değil.

❖ **Açıklık, Karanlık** – Gerçeğin apaçık belirtileri olmasaydı, karanlık ne de büyük olurdu. Bu onun olağanüstü bir belirtisidir, o sürekli kilisede ya da apaçık bir insan topluluğu içinde korunageldi. Aydınlık pek çok olaydı, kilisede de bir görüş bulunaydı gerçeğin ne olduğunu göstermek için neyin sürekli geçerlilik taşıdığını gereksinirdi insan, gerçek olan daima bu geçerliği taşıyanın içinde olmuştur, evet yanlış değil, onun içinde olmuştur.

❖ Kendini beğenmişlik, tutku ile aşırı istekle, güçsüzlükle, düşkünlükle, haksızlıkla dopdolu olduğunu bilmezse insan

çok gözü görmez demektir. Yine bunlardan kurtulmayı bilmeyen, aramayan bir insandan ne denli söz etmek gerekir?

❖ Tin bozulduğu gibi duygu da bozulur. Tin de duygu da davranışlarla biçimlenir: Tin de duygu da davranışlarla bozulur. İşte böyle biçimlendirir ya da bozar bizi iyi, kötü davranışlar. Hepsinden önemlidir insanın doğruyu seçmeyi bilmesi, tinini biçimlendirmek ve bozmamak için. Oysa insan, daha önceden, tını biçimlendirmiş ve bozmamışsa bu seçimi iyi yapamaz. İşte, bu çevrenin dışına çıkan mutludur.

❖ İsa'sız insan, zorunlu olarak, yük altında ve acı içindedir. İnsan İsa ile yükten ve acıdan kurtulmuştur. Bütün erdem ve mutluluğumuz ondadır. İsa yoksa yalnızca yük, acı, yanılma, karanlık (cehennem), ölüm, kuşku vardır.

❖ Bütünle uyum sağlayan bir istenci olan üyeler mutluluk içindedir.

❖ Düşünen üyelerden oluşan bir bütün tasarlanmalı.

5. BÖLÜM

DÜŞÜNCELERLE
KURALLAR

❖ *Güneşin Süngeri* – Bir etkinin yeniden ortaya çıktığını görünce doğal bir gerekliliğin bulunduğu yargısına varırız, gün açımında olduğu gibi: Oysa çoğu zaman yanıltır bizi doğa, uymaz kendi kurallarına.

❖ Tin inanır doğaya, istenç sever doğayı, gerçekten yanıltıyorlarsa yanlış konulara bağlanmalarından dolayıdır bu.

❖ Doğa daima değişmeyen olaylarla (nesnelerle) başlar yeniden: Yıllarla, günlerle, saatlerle. Uzamlar da bunlarla başlar yeniden. Sayılar sürekli bir dizi kurarlar. Böyle doğar sınırsızlıkla sonsuzluk türü. Bunlardan başka sınırsız, sonsuz bir nesne yokmuş gibi gerçekten. Bu sınırlı varlıklar çoğalır durur sonsuzluğa doğru. Bize görüldüğü gibi, yalnız sayılar çoğalışlarının bir ilkesi gereği sınırsızdır.

❖ Alışılmıştır doğanın etkilerini kanıtlamak için kötü nedenlere dayanılmaya, nedense ortaya çıkarılacak iyi nedenler benimsenmez. Sözcelişi kanın dolaşımına bağlandı: Buna neden olarak da damarın bağlandığında baskı altında şişmesi gösterilmek istendi.

❖ Genellikle insan kendi bulduğu nedenlerle, başkasının anlayış gücünde doğanlardan, daha iyi ikna olur.

❖ Yetersiz anlayıştaki kimseler doğruluğu kendilerine bir kazanç sağladığı için benimserler, bir işlerine yarayacak durumda olmazsa kaldırıp atarlar onu.

❖ İnsanlar söylediklerine katılmadıklarında, buradan yalan söylemedikleri konusunda ayrıca bir sonuç çıkarılamaz. Öyle kimseler vardır ki sürekli sadece yalan söylemiş olmak için yalan söylerler.

❖ Ne çok sevindirir insanı dalgaların kamçıladığı batmayan bir gemide güven içinde bulunmak. İşte kilisenin beğenmedikleri böyle çıkarsamalardır hep.

❖ Bu çağda gerçeklik karanlığa boğulmuş, yalan yayılmış alabildiğince, sevmeyince varamaz gerçeğe insan.

❖ *İçgüdü ile Us* – İki varlığın (natur) belirtisi.

❖ Siler gagasının tozunu papağan pırıl pırıl olmasına karşılık.

❖ Devinim doğamız gereğidir, eksiksiz bir dinginlik de ölümdür.

❖ Sözler değişik düzen içinde değişik yorumlara yol açar, yorumlamalar da başka bir düzen içinde başka etkiler gösterir.

❖ İnsanın suçlu bulunduğu sürece önemi yaratıklardan yararlanmaya, onlara egemen olmaya dayanıyordu, bugün ise onlardan ayrılmaya, onlara bağlı kalmaya dayanıyor.

❖ Özdeş anlam onu ifade eden sözlerle değişir. Anlam önemini sözlerden alır. Onlara önem vereceği yerde. Bu yüzden gerekti örneklerin aranması.

Duygu ile yargı vermeye alışanlar, usla, anlayış gücüyle kavranandan bir anlam çıkaramazlar. Duyguya dayananlar, ilkeleri araştırmayı bilmedikleri için bir bakışta bütün konuların özüne varmak isterler. Oysa ilkelere göre düşünmeye alışmış olanlar da duyguyla kavrananı anlamazlar. Onlar, ancak benimsedikleri kurallara göre araştırırlar, bu nedenle de öyle bir bakışta sorunun özüne inecek durumda değiller.

❖ İki türlü insan vardır, olayları birbirinin özdeşi sayar. Söz gelişi bayram gününü, dinsizi, dinciye (papaz), bütün suçları birbirinin altına koyar, dizer. Birtakım insanlar bundan dinci için kötü olanın, dinsiz için kötü olduğu yargısını çıkarır. Birtakımları ise dinsiz için kötü olmayanın, dinci için de beğenilir olduğu kanısına varır.

❖ Kötülük usu kendi yönüne çekmeye görsün bencilleşir, kendi alımı çalımı içinde yer verir usa. Gevşemekle, baskılı seçimle gerçek iyiye ulaşmayı başaramazsak; doğaya uyma gereği ile geri dönersek, doğa bencilleşir bu geri dönüş yüzünden.

❖ İstenç davranışları ile ötekiler arasında genel, özlü bir ayırım vardır: İstenç, inancın en başat üyelerinden biridir, inanca biçim vermez, ancak görüş açısına uygun olarak, incelediği olayların doğru olup olmadığına bakar. Ötekilerden daha sağlıklı bir beğenme yetisi bulunan istenç, iyi göremediği

nesnelerin (olayların) niteliğini incelemek için anlayış gücünü inançtan ayırır, anlayış gücü istençle sıkı bir bağlılık kurar, o sevdiği nesnenin (olayın) bir yanını incelemek için böyle davranmakla yetinir, böylece gördüğü nesne konusunda yargı verir.

❖ Dünyada bütün iyi özdeyişler (tartışmasız ilkeler) sürekli bir kullanım içindedir, kimse bunları uygulamaktan kaçınmaz. Sözgelisi “İnsan gerçek değerini savunmak için gözünü budaktan sakınmamalı” Bundan kimse kuşku duymaz; bunu yapanlar var da din için yoktur. “İnsanlar arasında eşitsizlik vardır.” Bu da doğru.

❖ Zaman acıları da çekişmeleri de onarır, insan değişir de ondan olur bu. Kalmaz olduğu gibi. Ne yerici olarak kalır, ne de yerilmiş olarak. Eskiden baştan çıkarılan, iki kuşak sonra yeniden değer kazanan bir ulusta da böyledir durum. Evet, Fransız yine Fransızdır, yalnız eskilerin özdeşi değil artık.

❖ Her gece belli bir olay üstüne düşler görseydik, her gün gördüğümüz nesnelerde olduğu gibi onun da etkisi altında kalacaktık. Bir sanatçı her gece on iki saat boyunca kral olduğunu görse öyle olurdu sanırım, öyle mutlu.

Bunun gibi bir kral da her gece on iki saat boyunca kendini sanatçı olarak görse durum onun için de öyledir. Biz her gece düşmanlar tarafından kovalandığımızı, üzüntü verici olaylarla tedirgin edildiğimizi görsek, yine her gün değişik türde uğraşlarla sıkıntıya girdiğimizi, sözgelisi bir geziyi üzerimize aldığımızı görseydik gerçekten tedirgin olurduk,

bir de bu düşler gerçek olursa biz de böyle mutsuzlukların gözümüzün önünde geçtiğine inanırsak uyanıklıktan korktuğumuz gibi uykudan da korkacaktık.. Uyku, gerçekte olduğu gibi, kötülükle zamandaş olacaktı doğrusu.

Oysa düşler türlü türdür, bir düşün bile değişik görünüşleri vardır boyuna. Düşte gördüğümüz gibi değişik etkiler yapar bize, çok az olur etkinin farkı uykudakinden. Varlığımız uyanıklık sırasında değişmeyecek biçimde tekdüze, tek doğrultulu değildir. Yalnız bu değişmeler çok seyrek çıkar ortaya. Az etkili olur, sözgelışı bir geziye çıktığımızda, “Ne güzel, bir düş gibi geldi bize,” deriz, evet, sürdürdüğümüz yaşam da az değişiklik gösteren bir düştür.

İnsanlar doğruluğun yeryüzünün bir bölümü olduğunu söylemişler, yeryüzü suçunu taşımış olduğunu da söylenecek mi? Kimse mutlu değildir ölümün karşısında (Nemo ante obitum beatus est. Ovidius Met. 111.135): Söylenecek mi ölümle sonsuz mutluluğun başladığı?

❖ Gerçek varlığımızı kazandığımız yaşamla kıvanç duymayız: Başka bir nesnenin tasarımı içinde düşe benzer bir yaşam sürdürmek isteriz, bu yolla itiliriz olayın özüne girmeye. Yorulmaksızın çalışır dururuz bu düşsel varlığımızı güzelleştirmek, elde tutmak için, boşveririz gerçeğe. Bizde ölçülülük, yüce gönüllülük, bağlılık varsa bunları yaymak için (duyurmak), bu erdemleri öteki varlığımızla bağdaştırmak için didinir dururuz. Yoksa biz ün kazanma, yiğit olma uğruna seve seve onları söküp özümüzden atmak ya da onları başka düşsel bir varlığa bağlamak için yontulmamış bir kimse olacaktık. Gerçek varlığımızın yokluğu için en önemli belirtilerlerden biri de ötekiler olmadan bunların bir teki ile kıvanç duymayışımız, çoklu birini öteki için değiştirmek iste-

yişimizdir! Namusu uğruna ölmeyecek olan, namussuz olacaktı o zaman.

❖ Kötü olmak kolaydır, nitekim kötünün birçok türü vardır, oysa iyi olanın (iyiliğin) yalnızca bir türü vardır. Ancak iyi denilenin olduğu gibi, kötünün de en belirgin türünü bulmak güçtür. Bu nedenle insan çoğunlukla kaş yapayım derken göz çıkarır. Dahası var, bu kötüyü uygulayıp geliştirmek için iyiyi uygulayıp geliştirmekte olduğu gibi, olağanüstü bir tinsel büyüklüğe gereksinim duyulur.

6. BÖLÜM

SOYLU KİŞİ ile YAZI YAZMA SANATI

❖ İnsan iyiden iyiye bir gereksinimdir, ancak mutluluk verebilecek nesneleri sever. İnsanın iyi bir matematikçi olduğu söyleniyor – oysa ben matematikle bir tek işe bile başlayamam. Matematikçi beni denklemlerle karşılaştıracaktı. İnsan iyi bir savaşçıdır – beni kuşatılmış bir yer için elde bulundururdu. Benim için namuslu bir kişi gerek, genellikle benim bütün gereksinimlerime uyabilecek bir kişi.

❖ Gerçek bir gönüldeş çok yararlı bir kimsedir, büyük beyler için bile. Bu iyi gönüldeşin onlardan iyi söz etmesi, onları, kendileri yokken, savunması içindir. Bu yüzden beyler böyle bir gönüldeşi kazanma gereği duyarlar. Yalnız onların seçimi doğru yapmaları da gereklidir. Bu beyler bütün güçlerini delibaşlar için kullanırsa o iyi gönüldeş onlara yardımcı olamaz. Delibaşlar ondan iyi söz etseler bile. Onların ağzından iyi bir söz çıkamaz, onlar kendilerini güçsüz bulsa bile yetkileri yoktur, toplum içinde topluma yük olurlar.

❖ Gönlü olmayan kimselerden gönüldeş de olmazmış.

❖ Ozan, bir de namuslu olmayan...

Sizden iyi bir şeyin çıkacağına inanılmasını istiyor musunuz? Sonra ağzını bile açmadı.

❖ Gerçek yazarlar yapıtlarından söz eder de “benim yapıtım, benim yorumlamam, benim tarihim (öyküm)” derlerse varlıklı bir kimseye benzerler, hani evi olan, boyuna “benim yanımda evet” sözünü ağızından düşürmeyene.

Onlar, “bizim yapıt, bizim yorumlama, bizim tarih (öykü)” deseler daha iyi söz etmiş olurlar, genellikle bunda kişisel olan şeyden daha başka bir anlam vardır.

❖ Kesin bir ölçü-örneği vardır alımlılığın da, güzelliğin de: Bu, yaratılışımızın gerçek uygunluğuna dayanır –ya cılızdır, ya güçlü– beğendiğiniz nesne ile bir benzerliği vardır. Bu ölçü-örneğe göre yaratılan ne varsa beğenilir bizce; bir ev, bir türkü, bir davranış, bir şiir, bir düzyazı, giysi, bir kadın, bir kuş, ırmaklar, ağaçlar, oda vb. Bu ölçü-örneğe göre yaratılmamış ne varsa beğenilmez iyi bir tadı da olsa...

Bu iyi ölçüye göre düzenlenmiş bir türküyle, yapılmış bir ev arasında, bu biricik ölçü-örneğe kendi türünden uygunluklarından dolayı yetkin bir benzerlik bulunduğu gibi, kötü bir ölçü-örneğe göre yapılmış nesneler arasında da böyle yetkin bir benzerlik vardır. Bu kötü ölçü-örnekler pek çoktur, oysa bir tek kötü ölçü-örnek bile olmasaydı, sözgelişi yanlış ölçü-örneğe göre ortaya konan kötü bir sone ile yine kötü bir ölçü-örneğe göre giyinmiş çok güzel bir kadın birbirine benzerdi.

Ne de gülünç olur bir sone özüne, ölçü-örneğine bakıldığında, yine bu kötü ölçü-örneğe göre yaratılmış bir kadın ya da ev göz önüne getirildiğinde...

❖ *Ozanca Güzellik* – “Ozanca güzellik” denildiği gibi “geometrice güzellik”, “hekimlikçe güzellik” de denilmeliydi, oysa denmiyor. Bunun nedeni şudur: Geometrinin sorunu kanıt-

lamaya dayanır, hekimlik sorunu sağlık korumaya dayanır, bunlar iyice bilinir de güzelliğin, şiir yazma sorununun neye dayandığı bilinmez. Bu bilgiden yoksun olan bir insanın özenme ihtiyacından kaldığı doğal ölçü-örnek nedir, o da bilinmez. Bu konuda gerçek şaşılacak anlatımlar bulunmuştur; “Altın çağ, günümüzün olağanüstü olanı, alın yazısı” vb., işte bu kuraldışı olana ozanca güzellik deniyor.* Bir kadını bu ölçü-örneğe göre göz önüne getiren, küçük olayları büyük sözlerle anlatmaya kalkan bir kimse gözgülere, bağlıklara bağlı sevimli bir kız görecektir, buna gülecek de üstelik. Bir kadın güzelliğinin ne olduğu, bir şiir güzelliğinin neye dayandığından daha iyi biliniyor da ondan. Onlar bu özdeş türden özenti içinde şaşıp kalacaklarının bundan ileri geldiğini bilemiyorlar. Şöyle ki; pek çok köy vardır, kraliçe için saklanmış, soneler dediğimiz böyle bir ölçü-örneğe göre yaratılmış işte, “köy kraliçeleri”

❖ “O bir matematikçidir,” ya da “öğüt verici” ya da “söylevci” değil de “O namuslu bir insandır,” demedi. Yalnız genel niteliğe bayılırım ben. İnsan birini görse bu yolla onun betiğini düşünse (ansa) bu kötü bir belirtidir, ben ilkin bu niteliğin saklanması istiyorum.

❖ Bellek bütün us eylemleri için gereklidir.

❖ Gelişigüzel bir söylev, dinleyicide, bir duygu, bir etki uyandırır, dinleyici dinlediğinin gerçekliğini gönlünde sezer, onun daha önce bir insanda bulunduğunu bilmediğini anlar.

Çevirisini yaptığımız metinde Pascal’ın şair Malherbe ile onun açtığı yola devam etmek istediğini gösteren bir açıklama var. (Çev. n.)

İnsan bu tür bilgiyi edinmemizi sağlayana karşı içinde bir sevgi duyar. Söylevci kendinde olanı değil, içimizde olanı ortaya koymuş, bu iyiliği onu saygıdeğer bir kimse yapmıştır.

❖ **Geometri-Sezgi** – Gerçek bir söylev, söylevi sevdirebilir, ilgiye değer kılar. Gerçek aktöre, aktöreyi sevdirebilir. Yargı aktöresi, tin aktöresini sevdirebilir. Bu durum belli kuralların bulunmayışı anlamına gelir. Duyguyu düzenleyen yargıdır. Bilimleri us gücü düzene koymuştur. Sezgi yargıya, geometri us gücüne dayanır. Felsefeyi beğenilir, ilginç kılan da bu yetilerdir.

❖ Ne kötüdür, bu ressamlık gerçeğine karşı aşırı beğeni duyulmazken yapılan tabloların çekimine kaptırır kendisini insan.

❖ Yığında çok anlayış gücü vardır, insanlar arasında çok yenilik (özgünlük) bulunur. Geleneksel topluluklar, insanlar arasında bir ayrım gözetmez.

❖ Tutkumuz bizi bir iş yapmaya sürüklerse görevimizi unutturur. Sözgelisi, insan başka bir iş yapma gereğinde kaldığı sırada bile sevdiği bir kitabı okur. Görevini anımsamak için tiksinti duyduğu işi yapmayı yeğ görme gereğindedir de, bu yolda gerçek görevini göz önünde bulundurduğu için bağışlanırsa hani.

❖ Birbirine benzeyen iki yüzden biri tek başına gülünç bir etki yapmaz, buna karşın ikisi birden, benzeyişleri yüzünden, gülünç bir iz bırakır.

- ❖ İnsan bir nesne yaratıyorsa, bu alandaki son buluğu işe başlarken yararlandığı bilgidir.
- ❖ Cicero'da, beğenmediğimiz bütün yüzeysel güzelliklerin çok sayıda, aşırı beğenicileri vardır.
- ❖ *Değişik* – Bir bilge, “Ben bütün ilgimi bu konuya yöneltmek isterim,” diye konuşmalı.
- ❖ Yıldırım alçak bir yere düşmüş olsaydı, bu türden konular üzerinde yargıda bulunabilen ozanların elinde bir tek kânıt bile kalmayacaktı.
- ❖ Bir kralla “Prens” demeyi severiz, bu, onun niteliğini azaltıyor da ondan.
- ❖ İyi konuşan, buna karşın güzel yazamayan kimseler vardır. Bunun nedeni, onların, tinlerini özendiren yer ve dinleyicilerin durumudur. Bu ikisi elverişli olmayınca, o güzel konuşanın sesi çıkmaz daha.
- ❖ Dincinin konuşmalarını, ikinci çayındaki söyleşiyi dinler gibi dinleyen kimseler vardır.

7. BÖLÜM

DEĞİŞİK DÜŞÜNCELER

- ❖ Sofulukla iyilik arasındaki güçlü ayırımın ne olduğunu deney gösteriyor bize.
- ❖ Birinci basamak; kötü davranıldığında insana çıkışılır, iyi davranınca övgüler düzülür. İkinci basamak; ne övülme ne sövülme.
- ❖ Az çok kul değil misin? Seviyor, yaltaklanıyor sana beyin. Bu ne güzel mutluluk, kulluk, beyin sana yaltaklık ediyor, arkasından bir de dayak atıyor.
- ❖ Başiboş olmaya çalışmak iyi değil. Sıkıntıların boyunduruğuna girmek de iyi değil.
- ❖ Erdemin aşırılığını pek beğenmem doğrusu, sözgelişi karışt bir erdemin aşırılığını görmedikçe yürekliliği de. Epameinondas'ın taşıdığı çok yüksek yiğitliği de, eli açıklıkları da sevmem. Bunlar insanı yükselmeden çok, yıkıma götürürdü düpedüz. Bunlarla insan, kendini olumlu bir sonuca vardi-
ran, büyüklüğünü göstermez, ancak iki nesneye birden de-
ğindiğini, bütün aralıkları doldurduğunu gösterir. Belki de
tinin bir uçtan başka bir uca yaptığı birdenbirelik bir devin-
me davranışdır, sözgelişi çevreyi saran çetin bir yangında

olduğu gibi, gerçekten bir nokta üzerinde durmadır bu. En azından da olsa bu tinin devingenliğini gösterir, yayılışını göstermez.

❖ Bir insan erdeminin neye yeterli olduğu o kimsenin çabalarına göre ölçülmez. Alışageldiği davranışlara göre ölçülür.

❖ “Ortaya yeni bir nesne koymadım demiştim,” bunu söylemez kimse. Konunun bir bölümü yenidir. Oyunda bir topun ardından koşar bütün oyuncular, oysa ancak bir kişi eriştirir onu en iyi ereğine. Böylece bana da eski sözlere yararlı olduğum söylendi. Bu düşünceler türlü türlü diziler içinde başka bir davranış tutumuna yol açmamış gibi. Böyle olur yine o sözlerin türlü türlü dizileriyle başka düşünceleri ortaya koyuşu.

❖ *Zevzeklik* – En kötü nitelik.

❖ Yeteneklerin en önemlisi, bütün öteki nesneleri bir düzene koymada kendini gösterir.

❖ İnsan mutsuzluğa alıştığından güneş-ay tutulmalarının mutsuzluğu gösterdikleri söylenir: Böyle önceden bildirimler yapmak çok kötü bir tutuma da uygun düşüyor hani. Bunun karşıtı söylenip de mutluluk bildiriyorlar dense yalan söylenecekti düpedüz. Mutluluk çok seyrek görülen gök olaylarına bağlanır, alışlageldiği gibi yalvaçça söylenir, doğru...

❖ Ölüm, ölüm korkusu içinde yaşamaktan daha kolay katlanılır.

❖ Sonsuz varlık, başlangıçta olduğu gibi kalandır.

❖ Irmaklar dolaşan, bizi istediğimiz yere götüren yollardır.

❖ Çelişme doğruluk için kötü bir ölçüdür, birtakımı kesin bulur çelişmeyi, birtakımı da çelişme olmayınca bir yanlışlık var sanır. Çelişme yanlışlık için bir belirti değildir, ortaya bir çelişme çıkmazsa doğruluk için bir belirti olur ancak.

❖ Us, bir derebeyinden daha çok baskı yapar bize, biz usa bağlı kalırsak mutsuz, ona uymazsak deliyiz demektir.

❖ *Özsevgisi* – Özsevgisinin yapısı insan ben'ini insanın yalnız kendini sevmesine, kendi kendini gözlemesine dayanır. İnsan ne yapmalıdır? İnsan bu sevdiği konunun pek çok eksiklik içermesine, acınacak hale gelmesine engel olamaz. İnsan büyük olmak ister, küçük görür kendini, mutlu olmak ister, acı çektiğini görür, yetkin olmak ister, olgunlaşmamış içeriklerle dolu olduğunu görür. Kişi sevginin, insana duyulan saygının ereği olmak ister. Sonra kendi yanılmalarının, bu sevgiye ve saygıya karşı doğan tepkiye, yergiye yardımcı olduğunu anlar. İnsanın içinde bulunduğu bu sıkıntı, insan da, pek yersiz, pek suç işlercesine bir tutkunun varlığını gösterir. Bu tutku göz önüne getirilebilir, bu tutkunun doğruluğa, gerçekliğe karşı insana çıkışan bir hıncı da vardır, bu tutkudur insanı eksikliklere götüren. Bu tutkuyu yok etmek is-

tedi insan, oysa bunu kendi içinde dağıtamıyor, onu ancak kendi bilincinde, başkalarının bilincinde dağıtabiliyor. Çok da sıkıntı çekiyor bu yolda. Yanılgıları başkalarının önünde de kendi gözünde de gizleniyor. İnsan, kendinde bulunan bu eksikliği başkalarından saklıyor, onların görmelerini, anlamalarını istemiyor.

❖ İnsanın eksikliklerinin fazla oluşu çok kötüdür, bunda kuşku yok. Ancak insanın eksiklerle dolu olduğunu görememesi, onları bilememesi daha da kötüdür. Bundan insanın bu eksiklikleri bile bile yaptığı kuruntularla çoğalttığı sonucu çıkar. Başkalarının bizi yanıltmasını istemeyiz, bizi yanıltmaya çalışan kimselerin bizden kendilerine çok saygı gösterilmesini istemelerini de doğru bulmayız. Bizim onları yanıltmamız, onların bize kendilerine yaptığımız yardımdan çok, saygı duyularını istememiz de düpedüz haksızlıktır.

❖ İnsanlar gerçekten bizdeki yetersizlikleri, eksiklikleri bulup ortaya çıkarırsa bize haksızlık etmemiş olurlar, bu apaçıktır. Bu eksikliklerin, yetersizliklerin ana nedenleri onlar değildir, bu yüzden de iyilikseverliğe karşıt bir iş yapmazlar bize. Onlar yetersizliklerin bilgisizliğinde duran bir kötülükten kurtulmamız için bize yardım ederler. Bunları bildikleri için bizi yeriyorlar diye üzülmemiz de doğru değildir bu konuda. Onların bizi olduğumuz gibi bilmeleri, yerilmeye değer kimselersek yermeleri doğrudur.

Bir yürekte böylesi duygular doğmuş olaydı o yürek haksızlıkla, doğrulukla dolardı. Böyle büsbütün karşıt yaratılıшта olduğumuzu ortaya koyarsak gönlümüzden hangi an-

lamda söz söyleyebiliriz? Doğru değil mi bizim doğruluktan, insanların bize söylediklerinden hınçla tiksindiğimiz, seve seve elde etmek istediğimiz çıkarımız yolunda onlar yanılırlarsa, gerçekten bizi olduğumuzdan başka türlü görmelerini isteyişimiz?

❖ Tanrısal kayranın gereğine inanan insan kutsal bir varlıktır, bundan kuşkulanan kimse ne kutsaldır, ne de insanın ne olduğunu bilir.

❖ Tüm nesnelerden bağımsız olmak iyi değil; gereken her nesneyi elde bulundurmak da iyi değil.

Bu konuda bana korku salan bir kanıt var burada: Katolik dini insan suçlarının öteki insanlardan ayrımsız olarak ortaya konulmasını üzerine almıyor. Bütün öteki insanlardan gizli tutulmasına katlanıyor, bundan ancak bir tekini ayrı tutuyor. O da insanın kendi içini açması, ne olduğunu göstermesidir...

İnsan yalnızca sinsidir, yalancıdır, ikiyüzlüdür, bütün başkalarının karşısında da böyledir kendiliğinden. Doğruluğun kendisine söylenmesini istemez, kaçınır onu başkalarına anlatmaktan. Bütün bu ustan, doğruluktan uzak kalmış eğitimlerin insan yüreğinde doğal bir kökü vardır.

❖ Ben nedir?

Bir insan önünden gelip geçenlere bakmak için pencerede oturur, ben de onun önünden geçsem, onun pencerede bana bakmak için oturduğunu söyleyebilir miyim? Diyemem, o özel olarak beni düşünmüyor, kim bir kimseyi güzelliğinden dolayı sevmek isterse onu sever mi? Sevmez, güzelliği öldü-

ren sivilceler, onu taşıyan kişiyi ölmeden öldürür, o kimse-
nin artık onu sevmediği etkisini yapacakları için.

Beni yargımdan, belleğimden dolayı sevmek isteyen beni
sever mi? Sevmez, ben bu nitelikleri yitirebilirim, kendimi yi-
tirmeden yitirebilirim. Öyleyse bu ben nerededir, gövdede,
tinde değilse? Ne denli sevilir gövde ya da tin, ben'in ortaya
koymadığı, geçici olan bu nitelikleri istemeksizin? Bu kişinin
tinsel tözünü ya da onda bulunan nitelikleri sıyrıp da ona
karşı sevgi duyabildi mi? Bu olamaz, olsa da yersiz olurdu.
Öyleyse kişi değil de nitelikler seviliyor ancak. Bu işler, gö-
revler değerlendirilmek istenmiyor, insanlar yalnızca gizlen-
miş nitelikler içinde seviliyor.

❖ Özistenç bir kez bile kıvançlı olmayarak, istediği gibi dav-
ranabiliyordu, gücü yerindeydi. Oysa insan ona egemen ol-
duğu kısa süre içinde mutludur. Ne onsuz mutsuz olunabi-
lir, ne de onunla mutlu.

❖ Gerçek puta tapıcılar, gerçek Yahudiler, gerçek Hıristiyan-
lar dinleri içinde doğru olmalıdır...

❖ İnsan bir yarış içindedir.

Pascal'ın inancı gelişigüzel bir inanç değil, usun sınırlarını aşan, ancak onun değerini, gücünü tanıyan bir inançtır. "Düşünmek usun işidir, onun ürünüdür, inanmak da tinin işi," diyor Pascal. Us dışında bir inanç da benimsemiyor. Usla inancı birbirinin ayrılmaz parçaları sayıyor bir bakıma.

Yaşadığı çağı, yetiştirdiği çevreyi, gördüğü öğrenimi göz önünde bulundurunca, Pascal'ın başka türlü düşünebilmesi için çıkar yolu olmadığını da eklemeliyiz sözü-müze. Buna karşın onun benimsediği us, doğruluğun,

gerçekliğin en sağlam ölçüsüdür. Açıklık, seçiklik bu doğruluk ilkesinin en vazgeçilmez nitelikleridir. Pascal'ın Batı düşüncesine getirdiği en önemli yenilik, insanda bir de gönül gözünün bulunduğunu söylemesi, sezgiye Bergson'dan önce düşünce düzeni içinde gerekli yeri vermesidir. "Gönül sezer, us düşünür," diyor Pascal. Usun varamadığı düşünce sınırlarında sezginin, gönül gözünün görevi büyüktür ona göre. Gerçeklikler yalnız usla değil, gönül gözü ile de görülür, gönül gözünün de kavrayıcı, bilici

bir gücü vardır. İnsan sezgisiz edemez, sezgi olmaksızın gerçekleri bir bütünlük içinde kavrayıp kuşatamaz. Özellikle matematikte sezginin yeri büyüktür. Öyle gerçeklikler vardır ki biz onları ancak sezgi yolu ile yakalarız. Sezgi yalnız gönlün değil, usun da iç gözüdür.

İsmet Zeki Eyuboğlu

ISBN 978-975-468-148-1

9 789754 681482

Online satış:

www.saykitap.com

SAY YAYINLARI

7.50.
SAY